İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]

[itobiad], 2020, 9 (3): 2796/2824

Tarihsel Bir Perspektiften Türk-Yunan İlişkileri Üzerinde Üçüncü Aktörlerin Etkisi

The Impact of Third Parties on Turkish-Greek Relations from a Historical Perspective

Eray ALIM

Dr. Öğretim Üyesi, Batman Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Asst.Prof., Batman University Department of Political Science and Public Administration

erayalim@hotmail.com

Orcid ID: 0000-0001-7543-8021

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	**:** Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	**:** 27.05.2020
Kabul Tarihi / Accepted	**:** 28.09.2020
Yayın Tarihi / Published	**:** 30.09.2020
Yayın Sezonu	**:** Temmuz-Ağustos-Eylül
Pub Date Season	**:** July-August September

Atıf/Cite as: Alım, E . (2020). Tarihsel Bir Perspektiften Türk-Yunan İlişkileri Üzerinde Üçüncü Aktörlerin Etkisi . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 9 (3) , 2796-2824 . Retrieved from http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/56503/743209

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. http://www.itobiad.com/

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Tarihsel Bir Perspektiften Türk-Yunan İlişkileri Üzerinde Üçüncü Aktörlerin Etkisi

Öz

Bu çalışma, Türk-Yunan ilişkileri üzerinde üçüncü aktörlerin etkisini tarihsel bir perspektiften değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Süreç takibi yönteminden yararlanılarak; Yunanistan'ın bağımsızlığı, Kurtuluş Savaşı, iki dünya savaşı arası dönem ve İkinci Dünya Savaşı süreçleri incelenmektedir. Bu kısımlarda sunulan tartışmalarla, 1821 Mora Ayaklanması'ndan İkinci Dünya Savaşı'na kadar uzanan bir zaman diliminde iki ülkenin dış politikasını ortak bir şekilde etkileyen olaylara ilişkin kapsamlı bir bakış açısının sunulması amaçlanmakladır. İncelenen dört farklı dönemdeki özgül uluslararası siyasi dinamikler göz önüne alınarak, Türk-Yunan ilişkilerinde üçüncü aktörlerin etkisi ve bu etkinin mahiyeti esas inceleme konusudur. Bu husus değerlendirilirken, yöntemsel ve kavramsal bir açıdan "etki" kavramı interaktif bir ilişki biçimi olarak tanımlanmaktadır. Bu husus şu anlama gelmektedir: üçüncü aktörlerin Türk-Yunan ilişkilerine etki etmesi kadar, Türkiye ve Yunanistan da birbirleriyle olan ilişkilerinde dönemsel olarak üçüncü aktörlerle temas kurmaya çalışmışlar ve bu temaslar, ilişkiler üzerinde kaçınılmaz olarak yansımalara neden olmuştur. Üçüncü aktörlerin Türk-Yunan ilişkilerine bazen destek bazen baskı unsuru olarak müdahil oldukları tespiti ışığında bu çalışma şu sonuçlara ulaşmıştır: uluslararası sistemde revizyonist bir hareketlenme meydana geldiğinde ve üçüncü aktörlerden ortak tehdit hissedildiğinde, Türkiye ve Yunanistan iş birliği geliştirme yönünde bir eğilim ortaya koymaktadır. Uluslararası sistem istikrarlı bir görüntü arz ettiğinde ve ortak tehdit algısı zayıfladığında ise Türk-Yunan ilişkileri rekabet odaklı bir mahiyet kazanmakta ve bu sefer iki ülke bizzat üçüncü aktörlere yönelerek, birbirleriyle olan etkileşimlerinde destek elde etmeye çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Yunanistan, Türk-Yunan İlişkileri, Üçüncü Aktörler, Tarihsel Perspektif

The Impact of Third Parties on Turkish-Greek Relations from a Historical Perspective

Abstract

This manuscript seeks to evaluate the impact of third parties on Turkish-Greek relations from a historical perspective. Greek independence, Turkish War of Independence, the interwar period and the Second World War have been chosen as periods to be covered. Bilateral relations during these

periods are analyzed through process-tracing. Starting from 1821 Peloponnese Revolt until the Second World War, this work seeks to offer a compressive perspective on the events that commonly affected the foreign policies of the two countries. Through an analysis of the inherent features of international political dynamics of the selected four periods, this manuscript, along with assessing the impact of external actors on Turkish-Greek relations, also aims to clarify the characteristics of this impact. On a methodological and conceptual note, while seeking to evaluate the impact of external factors on bilateral relations, the notion of "impact" is defined in a way that signifies an interactive form of relationship. This means that, as well as third parties affecting Turkish-Greek relations, Turkey and Greece periodically sought to reach out to third parties in their conduct towards each other, and the policies pursued to this end inevitably had repercussions for bilateral relations. The policies adopted by third parties while intervening in Turkish-Greek relations revealed themselves in the form of support or pressure depending on the timeframe in question. Taken together, the conclusion reached in this article can be summed up as follows: when there is a revisionist drift in the international system and the two states develop a common threat perception therein, they exhibit a tendency to cultivate cooperative relations. On the other hand, when the international system is stable and common threat perception is low, Turkish-Greek relations take on a competitive character and the two states tend to turn to third parties to acquire support against its counterpart.

Keywords: Turkey, Greece, Turkish-Greek Relations, Third Parties, Historical Perspective

Giriş

Türk-Yunan ilişkileri, kökleri 14. yüzyıla kadar uzanan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Yunan topraklarını fethine kadar giden bir geçmişe dayanmaktadır (Cezar, 2009, s.82-88, s.99-113; Zinkeisen, 2011, s.547-563). Asırlarca, imparatorluklar çağının fütuhat politikasıyla şekillenmiş olan iki ulusun ilişkileri, 1830'da Yunanistan'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsızlığını kazanması ve 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile iki ulus devlet arasında kurulan ilişkilere dönüşmüştür (Karal, 2011, s.107-121). Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanma sürecinden 21. yüzyıla kadar uzanan iki asırlık zaman diliminde Türk-Yunan ilişkileri, üçüncü aktörlerin politikalarından da yakinen etkilenmiştir. Konjonktürel şartların gerekleri çerçevesinde her iki ülke de üçüncü aktörlerden gelen baskı ve desteği dikkate alarak dış politikasını şekillendirmek zorunda kalmıştır. Fakat bu süreç tek taraflı bir şekilde ilerlememiş, güvenlik ve çıkar arayışını icra ederken Türkiye ve Yunanistan da üçüncü aktörler üzerinde etkinlik kurmaya çalışmışlardır. Böylece, çalışmanın ilerleyen satırlarında

açıklanacağı gibi, Türk-Yunan ilişkileri çok taraflı etkileşimlerin yaşandığı bir düzlemde, bazı dönemlerde rekabet bazı dönemlerde ise iş birliği eksenli olarak ilerlemiştir.

Bu hususları detaylandırmayı amaçlayan bu çalışma, Yunanistan'ın bağımsızlığından İkinci Dünya Savaşı'na kadar uzanan zaman dilimine odaklanmaktadır. Ele alınan zaman diliminin özgül nitelikleri çerçevesinde, bu çalışmada İngiltere, Fransa, İtaya, Almanya, Bulgaristan ve Rusya/Sovyetler Birliği'nin başlıca üçüncü aktörler olarak Türk-Yunan ilişkilerine tesir ettikleri vurgulanmaktadır. İlgili zaman kesitlerinde bu aktörlerden hangisinin ikili ilişkilere etki ettiği bilgisi alt başlıkların tanıtımı sırasında verilmektedir. Türk-Yunan ilişkilerinin incelenmesinde niçin tarihsel bir perspektifin tercih edildiğiyle ilgili bir parantez açılacak olursa; bunun temel nedeni, Uluslararası İlişkiler disiplininde Kıbrıs ve Ege sorunları odaklı olarak yakın geçmişin literatürde sıklıkla analiz edilmiş olmasıdır (Aksu, 2001; Aydın 1997; Özdal, 2016; Öniş ve Yılmaz, 2008; İfantis, 2005; Heraclides, 2011). Bu sebeple bu çalışmada, arka plana dayalı bir uluslararası siyaset okuması yapılarak farklı bir perspektif sunulmaya çalışılacak; fakat bu perspektiften, yakın geçmişin ve güncel bağlamın da anlamlandırılmasına katkı sağlayacak bir tartışmanın sunulmasına gayret edilecektir.

Bir diğer parantez ise Türk-Yunan ilişkilerinde üçüncü aktörlerin "etkisi" vurgusunda, "etki" sözünden ne anlaşılması gerektiğiyle ilgili açılmalıdır. Bu çalışmada kullanıldığı şekliyle "etki" kavramından tek taraflı bir ilişki biçimi anlaşılmamalıdır. Her ne kadar dış güçler bazen destek bazen baskı unsuru olarak Türk-Yunan ilişkilerini etkilemişlerse de belirli dönemlerde Türkiye ve Yunanistan birbirleriyle olan meselelerinde destek bulmak amacıyla bizzat üçüncü aktörlere yönelerek, bu aktörlerin ikili ilişkilerine tesir etmesinin zeminini hazırlamışlardır. Bu husus, çalışmada detaylandırılacağı gibi, 1821 Mora Ayaklanması'ndan itibaren görülmüştür.

Bu çalışma, dört farklı dönemi kapsayan bir süreç takibi üzerinden Türk-Yunan ilişkileri üzerinde üçüncü aktörlerin etkisini irdelemektedir. Öncelikle, 19. yüzyıl jeopolitiği bağlamında Yunanistan'ın bağımsızlık süreci incelenmektedir. Bu kısmın ardından, Kurtuluş Savaşı sırasında Türk-Yunan ilişkilerine temas edilmektedir. Üçüncü olaraksa iki dünya savaşı olarak bilinen istikrarsız dönemde ikili ilişkilerin nasıl bir tablo arz ettiğine bakılmaktadır. Kurtuluş Savaşı süreci, iki dünya savaşı olarak bilinen döneme denk gelmişse de bu kısımda 1923 ile 1939 arasındaki zaman dilimine odaklanılmakta ve Kurtuluş Savaşı önceki bölümde ayrı bir başlık altında incelenmektedir. Son olaraksa, İkinci Dünya Savaşı sürecinde Türk-Yunan ilişkilerinin seyrine odaklanılmaktadır. Türk-Yunan ilişkilerinin tarihsel seyrinde uluslararası sistemde önemli gelişmeler yaşandığı için, gerekli tartışmalar geliştirilirken, ilgili zaman kesitlerinin özgül nitelikleri dikkate alınmakta ve gerekli uluslararası bağlam sunularak, Türk-Yunan ilişkileri üzerinde üçüncü aktörlerin etkisi incelenmektedir.

1. 19. Yüzyıl Jeopolitiği ve Bağımsız Yunan Devletinin Ortaya Çıkışı

Yunanistan, yaklaşık olarak dört yüz sene Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altında kaldıktan sonra, Fransız İhtilali'nin ortaya çıkardığı bağımsızlık ve özgürlük fikirlerinden etkilenerek bağımsızlığını elde etme girişimlerine başlamıştır (Turan ve Gürbüz, 2006, s.17). Bu hedefin başarılmaya çalışıldığı zaman diliminde, dünya sahnesinde artık hızla gerilemekte olan, "sürekli olarak gelişmelerin arkasından gelen ve değişimlere cevap verme yolları arayan" bir Osmanlı İmparatorluğu bulunmaktadır (Okman, 2012, s.265. Ayrıca bkz; Sander, 1987, s.101-106). II. Mahmut, imparatorluğun birçok iç sorununa çözüm ararken ve bu doğrultuda idari ve askeri reformları hayata geçirirken, 1821 Mora Ayaklanması'nın ivme kazandırdığı Yunan bağımsızlık hareketi de kendisinin çözmesi gereken sorunlar arasına girmiştir (Uçarol, 2013, s.158-166, s.172-181; Beydilli, 2003; Afyoncu, 2012, s.467-469, 474-476). Rusya ve Avrupa'daki büyük güçlerin de müdahil olmalarıyla Osmanlı İmparatorluğu, karmaşık bir jeopolitik ilişkiler ağında Yunanistan'ın bağımsızlık süreci ile ilgilenmek zorunda kalmıştır. İngiltere ve Fransa'nın başını çektiği Avrupalı güçler ve Rusya'dan mütevellit üçüncü aktörler ise Yunan bağımsızlık hareketinin yönünü kendi çıkarları doğrultunda etkilemeye çalışmışlardır. Bu kısımda Yunanistan'ın bağımsızlığı sürecini kapsaması nedeniyle 19. yüzyıldaki siyasi dinamikler mercek altına alınmış ve bu kapsamda Avrupa ülkeleri, Rusya, Yunanistan ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişkilerin bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Yunanistan'ın bağımsızlığına giden süreçte 19. yüzyıl Avrupa'sında nasıl bir siyasi tablonun hakim olduğuna bakıldığında, bu dönemde Napolyon Savaşları'nın ardından 1815 yılında tesis edilen Avrupa Uyumu'nun etkili olduğu görülecektir. Avrupa Uyumu, devrimsel hareketlerin önüne geçmek için geleneksel monarşi düzenini temsil eden Prusya, Avusturya-Macaristan ve Rusya'yı teskin edecek ve büyük güçler arasındaki ilişkileri diplomasi mekanizması etrafında tanzim edecek bir mahiyet taşımıştır. Böylece, büyük güçlerin tek taraflı eylemlere kalkışmama ve birbirlerinin egemenlik haklarına saygı gösterme prensiplerini içselleştirmeleri sağlanmaya çalışılmıştır (Elrod, 1976; Uçarol, 2013, s.39-44; Armaoğlu, 1997, s.74-77). Wohlforth'a göre, büyük güçlerin tesis ettikleri yeni düzen bir "alt sistem" tablosu arz etmiş ve bu alt-sistem Rusya, Habsburg İmparatorluğu, Prusya, İngiltere ve Fransa'dan oluşan beşli bir yapı üzerine kurulmuştur (Wohlforth, 2009, s.51). Böyle bir tablo, Avrupa özelinde çok kutuplu bir sistemin hâkim olduğunu göstermiştir (Wohlforth, 2009, s.51). Napolyon Savaşları'na şahit olan Avrupa, takip eden dönemde 1848 çatışmaları ve 1871 Fransa-Prusya savaşı gibi yeni istikrarsızlıklarla karşılaşmış ve Hürriyetçilik, Milliyetçilik ve Sosyalizm gibi güçlü "fikir akımları[nın]" hakim olduğu bir ortamda ""devrim" ve "karşı-devrim" mücadelesine" sahne olmuşsa da (Armaoğlu, 1997, s.106, 111) Avrupa Uyumu ve Birinci Dünya Savaşı arasındaki yaklaşık bir asırlık dönemde görece sakin bir

uluslararası siyasi ortam tesis edilebilmiştir (Okman, 2012, s.267).

Napolyon tehdidinin söz konusu olduğu dönemde Avrupalı güçler, bir taraftan bu tehdidi bertaraf etmeye çalışırken, diğer taraftan Napolyon'un başlattığı istila sürecinden azami düzeyde yararlanmışlardır. Bu husus, Osmanlı İmparatorluğu özelinde belirgin bir şekilde görülmüştür. 1815 öncesinde Napolyon Bonaparte'ın yayılmacı politikası, Avrupalı güçleri olduğu gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nu da tehdit etmiş ve Fransa'nın 1798 Mısır Seferi, Avrupalı bir gücün Osmanlı İmparatorluğu topraklarına penetre etmesinin en belirgin örneğini teşkil etmiştir. Her ne kadar İngiltere'nin baskısıyla Fransa'nın Mısır hamlesi 1801'de sonlanmışsa da Napolyon'un söz konusu seferi, 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu topraklarının paylaşılmasının altyapısını hazırlamıştır. Takip eden yıllarda Tunus-Cezayir, Kıbrıs ve Bosna, sırasıyla Fransa, İngiltere ve Avusturya'nın kontrolüne girmiş ve 1878 Berlin Kongresi ile Romanya ve Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanması sağlanmıştır. 18. ve 19. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu bir taraftan Rusya'nın kuzeyden yönelttiği tehditle ilgilenirken, diğer taraftan Akdeniz, Ortadoğu ve Balkanlar'da Avrupalı güçlerin kendisinden toprak koparma amaçlı eylemlerine şahit olmuştur (Halliday, 2005, s.79-80; Armaoğlu, 1997, s.83-88; Karpat, 2012, s.105-116; Karal, 2011, s.122-124; Afyoncu, 2012, s.531-537, 564-571).

Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanma süreci ise Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa ve Rusya tehditlerini eşzamanlı bir şekilde hissettiği bir hadise niteliği taşımıştır. Bu süreçte Avrupalı güçler, Napolyon sonrası devrim tehdidini ekarte edip, kendi aralarında barışçıl ilişkiler tesis edebilmişken, toprak kaybetme süreci içinde olan Osmanlı İmparatorluğu, ülkesel bütünlüğünü korumanın gayreti içinde olmuştur. Yunanistan özelinde aşağıda ele alınacağı gibi, Avrupalı güçler ve Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme sürecini kendi jeopolitik çıkarları doğrultusunda etkilemeye çalışmışlardır. Öte yandan Yunanistan bu süreçte pasif bir özne olarak kalmamış ve bağımsızlık arayışında büyük güçleri yanına çekmek için ciddi çabalar sarf etmiştir.

Öncelikle Yunanistan'ın nasıl bir teşkilatlanma çerçevesinde bağımsızlık arayışına giriştiğinin anlaşılması için, Filiki Eterya adlı örgüte özel bir parantez açılmalıdır. 1814'ten itibaren Moskova, St. Petersburg, Kiev, Odesa ve daha birçok şehirde örgütlenmekte olan Filiki Eterya, bağımsızlık mücadelesi sırasında Rus Çarı'ndan destek talebinde bulunmuştur. Bu topluluk, Rus Çarı'nın desteğini yanlarına almaları durumunda silahlı mücadeleye girişmeye hazır olduklarını bildirmiştir. Ayrıca bu süreçte Gavriil A. Katakazy ve Ioannis K. Paparrigopoulos gibi Yunanlı diplomatlar, Rusya'nın desteğini almak için lobi faaliyetlerinde bulunmuşlar; Yunan asıllı bir Rus general olan Alexandros Ypsilantis ise bağımsızlık mücadelesi için para ve silah yardımı toplamaya başlamıştır. Bu süreçte Paparrigopoulos ve Filiki Eterya'nin liderlik kadrosu arasında gerçekleşen temaslarla Yunanistan ve Rusya'daki unsurlar koordineli bir şekilde hareket ederek bağımsızlık faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Ayrıca bu unsurlar, Rus Dışişleri

Bakanı Ioannis Kapodistrias'ın desteğini elde etmeye çalışarak, Rusya'nın liderlik kadrosunu yanlarına çekmeye gayret etmişlerdir (Frary, 2015, s.28-29, Karal, 2011, s.109-110; Ortaylı, 1987, s.65-66; Afyoncu, 2012, s.467-468; Turan ve Gürbüz, 2006, s.20-24).

Yunan milliyetçileri Avrupalı güçlerden destek elde etmeye çalışırlarken ise Antik Yunan ve Modern Yunan ulusları arasında bir bağ kurmuşlar ve böylece Yunanistan'ın Batı medeniyetinin bir parçası olduğunu kanıtlamaya çalışmışlardır. Ayrıca liberal değerlere atıf yapan Yunan milliyetçileri, kendi mücadelelerinin zulüm ve barbarlığa karşı medeniyet ve özgürlüğün mücadelesi olduğunu vurgulamışlardır. Bu bağlamda, Mora Ayaklanması'ndan bir sene sonra 1822'de kabul edilen liberal bir anayasa ile Avrupa'daki ilerici çevrelerin desteğinin elde edilmesine çalışılmıştır. Sergilenen bu çabalar karşılık bulmuş ve Yunanistan dışında Helen Hareketi adlı bir oluşum hayata geçmiştir. Bu oluşum, destek bildirileri yayınlamak, mali destekte bulunmak ve Yunanistan'ın mücadelesine savaşçı temin etmek gibi eylemlerle, Yunan bağımsızlık sürecine katkı sunmuştur (Kalyvas, 2015, s.29-31). Yunanistan'ın bağımsızlık mücadelesi için destek amaçlı yürütülen faaliyetler entelektüel çevrelerin de ilgisini çekmiştir (Ortaylı, 1987, s.66-67). Örneğin "Goethe, Victor Hugo, Thomas Hope gibi Yunan tarihi ve edebiyatı hayranı aydınlar, Rumların bağımsızlığını destekleyerek Osmanlılar aleyhine yayın faaliyetine giriş[mişerdir]" (Turan ve Gürbüz, 2006, s.18). Yunan bağımsızlık davası için şiir yazmaktan, tablolar üretmeye kadar varan bir çerçevede faaliyetlerini sürdüren aydınlar, Lord Byron özelinde görüldüğü gibi, Yunan hareketine mali yardım temin edilmesi için de çaba sarf etmişlerdir (Detaylar için bkz; Bayram, 2009, s.94-102).

İngiltere, Fransa ve Rusya'dan mütevellit üçüncü aktörlerin liderlik kadroları ise kendi ülkelerinin menfaatleri açısından bağımsız bir Yunan devletinin hayata geçmesi konusunda hemfikir olmuşlar, fakat aynı zamanda Yunanistan'ın bağımsızlığı sürecinde birbirlerine alan kaptırmamaya da azami önem göstermişlerdir (Uçarol, 2013, s.167-170). Rusya'nın pozisyonu mercek altına alındığında, bu ülke ilk aşamalarda Yunan bağımsızlık hareketini destekleme konusunda ciddi bir tereddüt yaşamıştır. Bu tereddüdün nedeni, Napolyon Savaşları sonrasında oluşan ve Avrupa Uyumu sözleşmesi üzerine temellenen statükonun bozulması riski olmuştur. Her ne kadar Osmanlı İmparatorluğu Avrupa Uyumu'na taraf olmamışsa da meşru ve egemen bir gücün devrimsel bir kalkışma sonucu toprak kaybetmesi, Rus Çarı Nicholas tarafından kaygı verici bulunmuştur (Frary, 2015, s.35). Fakat ilerleyen yıllarda Rusya, Yunan ayaklanmasının başarılı olacağı sonucuna ulaşmış ve bu sonucun Rusya'nın çıkarlarına hizmet edebileceğine kanaat getirmiştir. Böylece ihtiyat politikası bir tarafa bırakılarak, Yunan bağımsızlığının desteklenmesine karar verilmiştir. Bu kararın alınmasında, Hristiyan Ortodoks bir Yunan devletinin kurulmasının Rusya'ya bir müttefik kazandıracağı düşüncesi önemli bir rol oynamıştır. Bu düşüncenin ışığında, Çar Nicholas, Rusya gibi muhafazakâr değerleri benimsemiş bir Yunan krallığının Rusya ile yakın ilişki içinde olacağını düşünerek, Yunan bağımsızlığını askeri olarak desteklemeye karar vermiştir

(Ortaylı, 1987, s.40; Kalyvas, 2015, s.29).

İngiltere ve Fransa'nın başını çektiği Avrupalı büyük güçlerin Yunanistan'ın bağımsızlığına yaklaşımı ise, Rusya gibi, çıkar odaklı bir eksende şekillenmiştir. Bu iki ülke Yunanistan'ın bağımsızlık sürecini desteklemişlerse de ortaya çıkacak yeni devletin bağımlı ve zayıf bir devlet olmasını istemişlerdir. Böylece iki büyük güç, bu zayıf devletin varlığından istifade ederek, Yunanistan üzerinden Balkanlar'dan Doğu Akdeniz'e bağlanabilecekleri stratejik bir hatta sahip olmayı amaçlamışlardır (Türkmen, 2001, s.222). Ayrıca belirli anlarda stratejik ve normatif gerekçeler iç içe geçmiş ve Yunan bağımsızlık hareketine muhtelif saiklerle destek sunulmuştur. Örneğin İngiltere'de 19. yüzyılın ilk çeyreğinde etkili kabine üyelerinden George Canning, özgür Yunanistan'ın Britanya tarzı liberalizmin itici gücü olacağı ve Rus genişlemesinin önüne set çekeceği düşüncesinden hareketle, Yunan bağımsızlığının önde gelen savunucularından biri olmuştur. Öte yandan 1827'de ölen Canning sonrası İngiltere'de, Yunan bağımsızlığı konusunda bir tereddüt hâsıl olmuştur. Bu tereddüttün nedeni, Yunan devletinin Rusya'nın etkisi altına girip, müteakip dönemlerde İngiliz çıkarlarına ters düşecek bir aktör olarak ortaya çıkması ihtimali olmuştur (Holland ve Markides, 2006, s.2). Fakat daha sonra İngiltere, Rusya'nın Yunan bağımsızlığının bayraktarlığını yapmasını daha ciddi bir risk olarak görmüş ve bağımsız bir Yunan devletinin kuruluş sürecinin dışında kalmamak için Yunan mücadelesine destek vermiştir. Bununla birlikte, Yunan bağımsızlıyla ivme kazanacak olan Osmanlı İmparatorluğu'nun çözülme süreci engellenemese de bu sürecin en azından İngiltere'yi rahatsız etmeyecek şekilde yönetilebileceği düşünülmüştür (Hobsbawm, 1996, s.104).

Fransa'da ise Liberaller, Bonapartistler ve Krallık taraftarları gibi birbirinden farklı kesimlerin sunduğu desteğin önemli etkisiyle, Yunan bağımsızlık hareketinin yanında yer alma fikri benimsenmiştir. Muhafazakârlar, Hristiyanların yaşadıkları acıya kayıtsız kalınmaması çağrısında bulunurken, liberaller destek taleplerini ulusal bağımsızlık nosyonunu ön plana çıkararak seslendirmişlerdir. İngiltere'nin Rusya'ya alan açmamak konusunda gösterdiği hassasiyetin bir benzeri Fransa tarafından gösterilmiş ve bu ülke, gerek Rusya gerekse İngiltere'nin Yunan bağımsızlık sürecinde gelişmelerin yönünü tayin etmemesi için sürecin içinde yer almaya karar vermiştir. Bu bağlamda, Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu ve Yunanistan arasında arabuluculuk amacıyla önerdiği St. Petersburg Protokolü'ne iştirak eden ilk Avrupalı devlet Fransa olmuştur. Ayrıca Fransa, bu protokolün çatışmasızlığı tesis etme amaçlı resmi bir antlaşmaya everileceği süreçte ilk taslağı veren ülke olmuştur (Heraclides ve Dialla, 2015, s.115-117).

Üçüncü aktörler jeopolitik çıkarlarını tatmin etmeye çalışırken gerek Osmanlı İmparatorluğu gerekse Osmanlı İmparatorluğu'nun yardım istediği Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'ya karşı güç kullanmaktan çekinmemişlerdir. Yunanistan'ın bağımsızlığına giden süreçte Osmanlı İmparatorluğu, Mehmet Ali Paşa'dan, Girit ve Mora'yı kendisine bırakmak koşuluyla

yardım isteyince, İngiltere, Rusya ve Fransa; Mehmet Ali Paşa'nın kuvvetlerini geri püskürterek Yunan isyanının bastırılmasını engellemiş ve 1827'de Navarin baskınıyla Osmanlı Donanma'sına büyük zarar vermişlerdir. Askeri baskı sürecinin tayin edici etkisiyle 1829 senesinde Edirne Antlaşması imzalanmış ve "Mora, Eğriboz ve Kikliad adalarından müteşekkil küçük bağımsız bir Yunanistan kurul[muştur]" (Ortaylı, 1987, s.41). Öte yandan Ortaylı'nın vurguladığı gibi, "Yunan bağımsızlığını Avrupa kendi eseri olarak görüyordu ve Yunanistan adeta vesayet altına alınmıştı" (Ortaylı, 1987, s.65). Bu çerçevede, bağımsız Yunan devletinin ortaya çıkışını mümkün kılan asıl faktör, "milletlerarası sistemin büyük devletlerinin kendi aralarındaki denge" olmuştu (Türkmen, 2001, s.225). Bu tarihsel bağlamda vurgulanması gereken bir diğer önemli husus ise Osmanlı İmparatorluğu'nun tamamen ortadan kalkmasının büyük güçler tarafından çıkarlarına aykırı bulunduğudur. Bu zaman diliminde Rusya ve İngiltere arasında, özellikle "Doğu Sorunu" meselesi etrafında, bir güç mücadelesi yaşanmaktadır. Hobsbawm'a göre, sorun olarak mütalaa edilen "Doğu", Yunanistan'ı, Avrupa ve Asya arasında kalan geniş toprakları ve 1830'un Mısır'ını kapsamıştır (Hobsbawm, 1996, s.100). Bu büyük coğrafi alanda, çözülme sürecinde olsa da Osmanlı İmparatorluğu'nun jeopolitik konumu büyük güçler açısından büyük önem arz etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, Rusya ve İngiltere için, bir nevi, tampon ülke konumunda olmuştur.

Bu itibarla İngiltere, Çarlık Rusya'sını yayılmacılık yönünde cesaretlendireceği ve kendi çıkarlarını tehdit edeceği düşünceciyle Osmanlı İmparatorluğu'nun tamamen ortadan kalktığı bir senaryoya olumsuz yaklaşmıştır (Hobsbawm, 1996, s.104). Nitekim İngiltere'nin Rusya'ya olan güvensizliği ve Rus yayılmacılığına dönük kaygıları, Yunan bağımsızlığından yaklaşık çeyrek yüz yıl sonra yaşanacak olan Kırım Savaşı'nda (1853-1856) Rusya'ya karşı Osmanlı İmparatorluğu'nun yanında yer almasında görülmüştür. Yunan bağımsızlığına giden süreçte Rusya tarafında da Osmanlı İmparatorluğu'nun durumuna ilişkin dikkatli bir politika izlenmesi gerektiği düşüncesi benimsenmiş ve Avrupalı güçlere dönük beslenen güvensizlik, bu konuda belirleyici olmuştur. Bu süreçte Çar Nicholas, Osmanlı İmparatorluğu'nun tamamen ortadan kalkmasına taraftar olmamıştır ve Alman asıllı Rus diplomat Karl Nesselrode'e göre, Çar'ın İstanbul'da gözü yoktur ve hatta İstanbul'un kazanılmasını "tehlikeli bir başarı" olarak göreceğini belirtmiştir (Frary, 2015, s.44-45). Nihai kertede, Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıf bir devlet olarak devamından yana bir politika benimsenmiştir.

Özetle, Yunanistan'ın bağımsızlık süreci, 1815'te imzalanan Avrupa Uyumu sonrası dönemde, üçüncü aktörlerin jeopolitik çıkarları doğrultusunda sonuçlanmıştır. Fransa, İngiltere ve Rusya'dan oluşan üçüncü aktörler, Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsız bir Yunan devleti koparmak yönünde bir sonucu hayata geçirmek istemişler ve bu politikalarında başarılı olmuşlardır. Diğer taraftan Yunanistan bağımsızlığını kazanmışsa da fiiliyatta dış güçlere bağımlı kalmaya devam etmiştir. İngiltere, Rusya ve Fransa, Yunanistan'ın egemenlik hakları üzerinde söz sahibi olmuşlar,

Yunan devletinin başına ise Alman hanedanlığından Prens Otto getirilmiştir. Böylece bağımsız Yunan devleti, Yunanlıların beklentilerinin yalnızca bir "karikatürü" olarak teşekkül etmiştir (Moustakis, 2003, s.27). Büyük güçler için Osmanlı İmparatorluğu'nun tamamen ortadan kalkması yerine, zayıflamış bir aktör olarak varlığını sürdürmesi ve buna ilaveten güçsüz bir Yunanistan'ın bağımsızlığına kavuşması, menfaatleri açısından en uygun sonuç olarak görülmüştür.

2. Milli Mücadele Dönemi (1919–1923)

Önceki bölümde 19. yüzyıldaki büyük güç denklemine odaklanılarak, bağımsız Yunan devletinin ortaya çıkış süreci incelenmiştir. Türk-Yunan ilişkilerinde asıl milat noktası ise Birinci Dünya Savaşı'na müteakip iki ulus arasında gerçekleşecek olan Kurtuluş Savaşı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla yerine Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına giden süreç olmuştur. Bu bölümde 1919-1923 arasındaki dört yıllık dönemin seçilmesinin nedeni, bu zaman diliminin 1919'da başlayan Milli Mücadele sürecini ve bu süreci nihayete erdiren 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması hadisesini kapsamasıdır. Bu dört yıllık zaman diliminin, Türk-Yunan ulusları arasındaki savaşla dolu süreci içermesi ve Mondros Mütarekesi ve Sevr Antlaşması gibi önemli hadiseleri kapsaması nedeniyle ayrı bir başlık altında değerlendirilmesi gerekmektedir. Aşağıda ele alınacağı gibi, bu dönemde ikili ilişkilere tesir eden başat üçüncü aktörler, İngiltere, Fransa, İtalya ve Bolşevik Rusya'sından oluşmuştur.

Milas'a göre, 1830'da Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması, 1923'te ise Türkiye Cumhuriyeti'nin ilan edilmesiyle ulusal kimlikler netleşmiş ve "öteki Türk-öteki Yunan" algısının kök salmasına giden bir süreç başlamıştır (Milas, 2009, s.96. Ayrıca bkz; Karpat, 2011, s.40-42, 45-50; Ortaylı, 2013, s.27-36; Sander, 1982, s.107-108). Bu ötekileşme süreci, yalnız siyasi alanda değil, entelektüel alanda da, tarafların birbirlerinin niyetlerine güvensizlikle yaklaşmalarını beraberinde getirmiştir (İnalcık, 2013, s.196; Karpat, 2012, s.383-384). Bu süreç şekillenirken, Türk-Yunan ilişkileri önceki dönemde olduğu gibi, dış gelişmelerden yakinen etkilenmiştir. Aşağıda irdeleneceği gibi, uluslararası ortamda büyük bir savaşın ayak seslerinin duyulmaya başladığı bir döneme girilirken, Türk ve Yunan uluslarının muharebe sahasında karşı karşıya gelecekleri bir sürecin önü de açılmıştır.

Yukarıda değinildiği üzere, 19. yüzyılda büyük güçler arasında imzalanan Viyana Antlaşması ve hayata geçirilen Avrupa Uyumu sayesinde, görece istikrarlı bir düzen tesis edilebilmişti. Fakat 20. yüzyılın başından itibaren bu düzenin sarsılacağı ve Avrupa sathında çatışmaların yaşanacağı bir döneme girilmiştir. Güç dengesi mekanizmasının çok aktörlü bir yapı üzerine kurulu olması, 19. yüzyıldaki büyük güç denkleminin potansiyel istikrarsızlıklara gebe olmasına neden olmuştur. Her ne kadar Viyana Kongresi ve Avrupa Uyumu, büyük güçler arasındaki ilişkileri diplomasi ve diyalog çerçevesinde tanzim edecek bir işlev görmüşse de bu durum, güç politikasının ve çok kutupluluğun ürettiği belirsizliklerin giderilmesine

yeterli gelmemiştir. Dünya savaşına ilerlenen süreçte görüldüğü gibi, büyük güçler direkt olarak bir ihtilaf içine girmemişlerse de farklı aktörler arasında yaşanan bir krizde taraflarını belli ederek ve müttefiklerine destek sunarak, karşıt bloklarının şekillenmesine katkı sunmuşlardır. Birinci Dünya Savaşı, üçüncü aktörler arasında yaşanan bir krizin, büyük güçleri nasıl savaşa sürükleyebileceğinin görülmesi hususunda belirgin bir örnek teşkil etmiştir (Christensen ve Snyder, 1990; Clark, 2013; Ferguson, 2006, s.102-108).

Avusturya-Macaristan ve Sırbistan arasında Balkanlar'da patlak veren çatışma, Birinci Dünya Savaşı'na evrilecek bir sürecin fitilini ateşlemiştir. 1914 senesinde Avusturya-Macaristan Prensi Arşidük Franz Ferdinand'ın Saraybosna'da bir suikast sonucunda öldürülmesi ve Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'a bir ültimatom vermesiyle savaşın şartları oluşmuştur. Sırbistan'ın ültimatomda öne sürülen koşulları kabul etmemesi nedeniyle Avusturya-Macaristan muhatabına savaş ilan etmiştir. Sırbistan ve Avusturya-Macaristan arasındaki ihtilaf sürecinde, Almanya–Avusturya-Macaristan bloğuna karşı Fransa–Rusya ittifakı şekillenmiş ve İngiltere'nin birçok gelgit yaşamasına rağmen, nihai olarak Fransa-Rusya cephesinin safında savaşa girmesiyle, İtilaf ve İttifak Devletleri'nden mütevellit iki rakip bloğun hatları netleşmiştir (Clark, 2013). Osmanlı İmparatorluğu ise İttifak Devletleri'nin yanında savaşa girmek suretiyle safını belirlemiştir. Fakat savaşın İtilaf Devletleri'nin zaferiyle sonuçlanması neticesinde Osmanlı İmparatorluğu kaybeden cephede yer almıştır. 30 Ekim 1918'da imzalanan Mondros Mütarekesi ise Osmanlı İmparatorluğu'nun bölüşülme sürecinin başlangıcını teşkil etmiştir.

Savaştan yenik çıkmış olan Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarının nasıl paylaşılacağı planlanırken Yunanistan, Osmanlı'nın yenilgisini tescilleyen Mondros Mütarekesi'ni geniş bir Yunan devletinin kurulması anlamına gelen Megali Idea için bir fırsat olarak görmüştür (Fırat, 2009, s.179; Türkmen, 2017, s.389). Savaş sırasında, İtilaf Devletleri'nin safına katılan Yunanistan, 18-21 Ocak 1919'da gerçekleşen Paris Barış Konferansı'nda temsil hakkı elde etmiştir. Yunanistan Başbakanı Elefterios Venizelos, Lloyd George ile kurduğu temaslarda İstanbul'un tarihi olarak bir Yunan şehri olduğunu vurgulamış ve böyle muhteşem bir şehrin Türklerin elinde olmaması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca Venizelos, Yunanistan'ın bağımsızlık sürecinde kullanılan bir yönteme başvurarak, ülkesinin Batı medeniyetinin bir parçası olduğunu belirtmiş; dil, din ve tarihsel faktörlere de atıf yaparak Anadolu'da ve Ege adalarında Yunan ulusunun hak iddialarını dile getirmiştir. Henüz Yunanistan Birinci Dünya Savaş'ında tarafsız konumdayken Fransız ve İngiliz güçlerinin Selanik'e çıkarma yapmasına izin veren ve Bolşeviklerle mücadelede İtilaf Devletlerine asker desteği sunan Venizelos, İtilaf cephesi için sadık bir müttefik olduğunu kanıtlamıştır (Macmillan, 2001, s.349-352). Nihai kertede, gelişmeler Venizelos'un arzu ettiği doğrultuda ilerlemiş ve 12 Mayıs 1919'da İtilaf Devletleri, İzmir'in işgal edilmesi yönünde bir karara varmışlardır. İngiliz Amiral Somerset Arthur Gouch Calthorpe, işgalden yalnızca 10 saat gibi kısa süre önce alınan kararı Türk tarafına bildirilerek, Türkleri bir emrivakiyle

karşı karşıya bırakmış ve böylece bir direniş ortaya koymalarını engellemeye çalışmıştır (Çukurova, 1987, s.461; Özsoy, 2007, s.34-36; Yazıcı, 2011, s.364-369; Busch, 1976, s.162-166).

Bu gelişmelere paralel olarak Yunanistan, diplomatik olarak başlattığı toprak kazanma girişimlerini askeri olarak da icra etmeye başlamış ve İzmir'den başlayıp, Anadolu'nun içlerine kadar uzanacak olan bir işgal harekâtına girişmiştir. 1919'da Mustafa Kemal'in Anadolu'da başlatacağı Milli Mücadele ise Yunanistan'ın planlarının hayata geçmesini engellemiştir (Sonyel 2008 (b), s.1653-1671). İtilaf Devletleri'nin güdümündeki İstanbul hükümetine başkaldırarak Anadolu'da bir kurtuluş mücadelesi örgütlemeye başlayan Mustafa Kemal, İtilaf devletleri ve Yunan ordusuna karşı verilecek askeri direnişin liderliğini üstlenmiştir. İtilaf devletleri, 10 Ağustos 1920'de imzalanacak olan Sevr Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarını bölüşülmeye ve ekonomik ve siyasi anlamda egemenlik haklarını elinden almaya kalkarken (Akşin, 1997, s.10-11) Milli Mücadele, Sevr hükümlerini boşa çıkaracak bir direniş hareketi olarak tebarüz etmiştir. 1 Mart 1921'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılış konuşmasında Mustafa Kemal, "Düşmanların bütün bir senelik gayretlerine rağmen neticede bugün Sevr Muahedesi muhteviyatı fiilen ve hükmen yoktur" demiştir (Atatürk Araştırma Merkezi, 2006, s.99). Milli Mücadele'nin Sevr Antlaşması'nın hükümlerini reddiye politikasında ve özgüveninin arkasında, sahada sağlanan askeri başarılar yatmıştır. İsmet Paşa, Birinci İnönü Savaşı sonrasında bu hususu şu şekilde dile getirmiştir: "Bize sulh şartlarını kabul ettirmek için, zulüm dünyasının elinde en kuvvetli olan Yunan Ordusu […] bugün rahatlıkla söyleyebiliriz ki Anadolu'yu istila etmek ve bize cebren Sevr Anlaşmasını kabul ettirmek vazifesini yerine getiremeyecek bir vaziyete girmiştir" (Çetintaş, 2019, s.345-346). Türk ve Yunan güçleri Anadolu'nun muhtelif yerlerinde, Birinci İnönü Muharebesi, İkinci İnönü Muharebesi, Sakarya Muharebesi ve Büyük Taarruz sırasında karşı karşıya gelmişlerdir. Bu muharebeler sonucunda, Türk direnişi Yunan ordusunu mağlup etmiş ve kazanılan askeri zaferlerin Sevr Antlaşması'nı geçersiz kılacak diplomatik bir başarı ile taçlandırılmasına çalışmıştır (Özsoy, 2007, s.390-399; Yazıcı, 2011, s.369-396; Karpat, 2010, s.119-127; Sonyel, 2008 (a), s.1101-1108, 1286-1339; Lewis, 1968, s.239-256; Aydoğan, 2005, s.286-321).

Bu gelişmeler yaşanmaktayken, Türk ve Yunan kuvvetleri arasındaki askeri mücadeleye birçok üçüncü devlet de doğrudan veya dolaylı olarak müdahil olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'na müteakip, yaşanan en önemli gelişmelerden biri Rusya'da Çarlık rejiminin yıkılması ve Bolşeviklerin iktidara gelmesi olmuştur. Bu gelişme, Birinci Dünya Savaşı'nın iki müttefiki, İngiltere ve Rusya'yı rakip konumlara taşımıştır. Bolşevikler, Paris görüşmelerini büyük bir endişe ile takip etmiş ve İstanbul, Boğazlar ve Karadeniz'in İngiltere'nin kontrolü altına girmesini mümkün kılacak bir senaryonun, Rusya'nın çıkarlarını tehdit edeceğine kanaat getirmişlerdir. Yunanistan'ın İzmir'e yaptığı çıkarma, bu endişeleri körüklemiştir; zira Bolşevikler, Yunanistan'ı İngiltere güdümünde görmüşler ve Küçük

Asya'daki Yunan hâkimiyetinin, Bolşevik Rusya'nın Akdeniz'e ulaşmasını engelleyeceğini düşünmüşlerdir (Gökay, 1997, s.64). Bu endişe nedeniyle Bolşevikler, Anadolu'daki Milli Mücadele'ye, özellikle Birinci İnönü Savaşı'nın kazanılması ve Türkiye Büyük Millet Meclisi ile Moskova Antlaşması'nın imzalamasına müteakip, önemli mali ve askeri yardımlarda bulunmuşlardır. Bolşeviklerin inancına göre, Türk direnişinin başarılı olmasının, İngiltere'nin Ortadoğu, Kafkaslar ve Boğazlardan müteşekkil bir coğrafyada hâkimiyet kurmasının önüne set çekeceği düşünülmüştür (Çalışkan, 2006, s.52; Aydoğan, 2005, s.291-292).

İtilaf Devletleri cephesinde ise Fransa ve İtalya'nın Türklerle temas kurmaları sonucunda bir çatlak meydana gelmiştir. Sakarya Muharebesi'nin kazanılması özellikle Fransa üzerinde etkili olmuş ve bu ülke, Bolşeviklerin Milli Mücadele'ye sağladığı yardımlar ve güneyde artmakta olan Türk direnişini göz önüne alıp, politikasını revize etmiştir. Nihayetinde, Milli Mücadele ve Fransa arasında 1921'de Ankara İtilafnamesi imzalanmış ve böylece Fransa güneydeki kuvvetlerini geri çekmeye başlamıştır. Bu gelişme sonucunda yeni doğacak olan Türkiye Cumhuriyeti açısından, Hatay hariç, Suriye ile olan güney sınırı belirlenmiştir. Keza İtalya da Fransa'ya benzer bir politika izlemiştir. Benito Mussolini'nin 1922'de başbakanlığa geleceği bir süreçte, ülke içinde yaşanan istikrarsızlıkları ve Ankara ile düzelmeye başlayan ilişkilerini göz önüne alan bu ülke, kuvvetlerini Antalya'dan çekmeye karar vermiştir (Akşin, 1997, s.24).

İngiliz-Yunan ittifakına karşı İtalya ve Fransa ile varılan anlaşmalar sayesinde Milli Mücadele, İtilaf Devletleri bloğunda bir ayrışma gerçekleştirebilmiştir. Yunan kuvvetlerinin en sıkı destekçisi olan İngiltere ise, Lloyd George'un Yunan mücadelesine verdiği koşulsuz destek nedeniyle, Yunanistan Milli Mücadele karşısında yenilgiye doğru ilerlerken bir çıkmazla karşı karşıya kalmıştır. Takip eden süreçte ise İngiltere, yeni bir değerlendirmede bulunarak, Milli Mücadele'ye dönük yaklaşımını diğer İtilaf Devletleri gibi revize etmiştir. Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Yunanistan'ın Anadolu'ya hakim olduğu bir sonuç ortaya çıkarsa, bunun, kalıcı bir barışı imkânsız hale getireceğini düşünmüştür. Savaş Bakanı Winston Churchill ise Türklerin müttefik olarak kazanılmasıyla Bolşevik Rusya'sına karşı Anadolu'nun bir set işlevi göreceğine inanmıştır. Böylece Curzon ve Churchill ikilisi, Milli Mücadele'nin yenilgisini öngören bir sonucu desteklememişlerdir. Nitekim Llyod George hükümetinin 19 Ekim 1922'de düşmesiyle Lord Curzon dış politikada asıl inisiyatif sahibi aktör olmuş ve nihai olarak bağımsız Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun İngiltere tarafından da desteklenmesi yönünde bir irade benimsenmiştir (Hale, 2013, s.35-39). En sadık müttefiki İngiltere'nin bu politikası ve Kurtuluş Savaşı'nda aldığı yenilgi, Yunanistan'ın Megali Idea hedefinin sonlanması anlamına gelmiştir. Nihai olarak Milli Mücadele; İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan gibi bir dizi ülkeyle ihtilaflı konuların çözümü konusunda Lozan'da gerçekleşen görüşmeler sonucunda bir mutabakata varmıştır. 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Antlaşması ile Milli Mücadele (Musul ve Boğazlar gibi az sayıda sorun hariç) istediği sonucu

almış ve Sevr şartlarının ortadan kalktığı bir diplomatik başarı elde edilmiştir.

3. İki Dünya Savaşı Arası Dönem (1923–1939)

Bu bölümün inceleme konusu olan iki dünya savaşı arası dönem, analitik gereklilik nedeniyle 1923-1939 yılları arasındaki zaman dilimi olarak kabul edilmektedir. Zira her ne kadar Avusturya ile Saint-Germain Antlaşması (10 Eylül 1919) ve Almanya ile Versay Anlaşması (28 Haziran 1919) imzalanarak, bu ülkelerin yenilgileri tescillenmişse de Milli Mücadele'nin Sevr şartlarını kabul etmemesi nedeniyle yeni kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti ile Birinci Dünya Savaşı'ndan arta kalan ihtilaflar, yukarıda açıklandığı gibi, 24 Temmuz 1923'de imzalanan Lozan Antlaşması'na kadar devam etmiştir. Bu hususta dolayı, Türk-Yunan İlişkileri özelinde, Lozan'ın imzalandığı 1923'ten İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıç yılı olan 1939'a kadar olan sürenin iki dünya savaşı arası dönem olarak tanımlanması uygun olacaktır. Bu zaman diliminde, İtalya ve Bulgaristan'ın başını çektiği üçüncü aktörler, iki ülke arasındaki ilişkilere etki eden başlıca ülkeler olmuşlardır.

Türk ve Yunan uluslarının savaşla şekillenmiş geçmişine rağmen, Kurtuluş Savaşı'nı takip eden dönemde iki ülke arasında bir yakınlaşma süreci başlamıştır. Fakat bu yakınlaşma hemen gerçekleşmemiş ve iki ülke arasında azınlık meselesi başta olmak üzere çeşitli sorunların çözülmesi gerekmiştir. Bu süreç, Lozan Antlaşması'nın ardından iki ülkeyi yaklaşık olarak yedi sene meşgul etmiş ve nihai kertede 10 Haziran 1930'da imzalanan anlaşmayla "İstanbul Rumları ve Batı Trakya Türk/Müslümanlarının hepsi[nin] yerleşik sayılma[sı]" hususunda ve "azınlıkların statüleri ve mal varlıkların korunması konusunda" mutabakata varılmıştır (Aksu, 2001, s.32-33). Böylece bu çetrefilli sorun geride bırakılmıştır. Bunun akabinde, iki ülke arasındaki yakınlaşmayı güçlendiren bir diğer inisiyatif olarak, "Ekim 1930'da "Türk-Yunan Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Hakemlik Antlaşması imzalanmıştır" (Aksu, 2001, s.33). Öte yandan, Lozan Antlaşması'nın sağladığı hukuki çerçeve sayesinde Ege Denizi ile ilgili konular bir sorun olmaktan çıkarılabilmiştir. Örneğin, Ege Denizi'ndeki adaların mülkiyeti ve silahlandırılması gibi konularda Lozan'ın belirlediği hukuki çerçeve, ilişkilerin öngörülebilirlik kazanmasına yardımcı olmuştur (Lozan Antlaşması'nın Türk-Yunan ilişkilerini ilgilendiren hususları ile ilgili bkz; Özman, 1988; Çavdaroğlu, 2011, s.158-159, 220-223, 243-250, 254; Sönmezoğlu, 2011, s.192-196; Sonyel, 2008 (b), s.1989-2006).

Lozan sonrası dönemde iki ulus arasındaki ilişkiler kademeli olarak düzelme yolunda ilerlerken, uluslararası sistemde ciddi istikrarsızlıklar baş göstermeye başlamıştır. İtilaf Devletleri Birinci Dünya Savaş'ından zaferle ayrılmışlarsa da savaşın akabinde galip aktörler, devletler arası ilişkileri düzenleyecek ve siyasi ve iktisadi krizlere cevap verecek etkin bir kurumsal mekanizma oluşturmamışlardır. Düzen tesis etme girişiminin en somut adımı, Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) öncülüğünde Milletler

Cemiyet'inin 10 Ocak 1920'de kurulması olmuştur. ABD Başkanı Woodrow Wilson'un liberal normlar ve prensipler üzerine bina etmek istediği bu oluşum, devletlerin hukukun üstünlüğünü kabul ettikleri, ulusların self-determinasyon hakkını elde ettikleri ve içinde daha bir dizi liberal norm ve ilkeyi içeren bir uluslararası kurum olarak hayata geçirilmeye çalışılmıştır (Ikenberry, 2009, s.10-14). İki savaş arasındaki dönemde E.H. Carr ise dünya çapında barışıl ilişkiler tesis edebilecek uluslararası kurallar ve kurumlar oluşturma çabasının ütopik bir yaklaşım olduğunu vurgulamıştır. Carr'a göre, ütopik düşüncelerle uluslararası ilişkilerin tanzim edilebileceği varsayımı yanlış bir inanca dayanmaktadır; zira uluslararası hukuku baz alan ilkeler manzumesi, o ilkelerin çıkarlarla ters düştüğü noktada, aktörler tarafından tek taraflı olarak reddedilecektir (Carr, 1946, s.182). Nitekim Carr'ın öngörüleri haklı çıkmış ve Wilson'un Birinci Dünya Savaşı sonrası barışçıl bir dünya düzeni oluşturma girişimleri sonuçsuz kalmıştır. Böylece, İkinci Dünya Savaşı'na ilerlenen süreç engellenememiştir.

Bu zaman zarfında Türk-Yunan ilişkileri, iki ülkenin yakın geçmişini karakterize eden savaş tecrübesinin bir kenara bırakıldığı ve bir yakınlaşma politikasının izlendiği, olumlu bir tablo arz etmiştir. İlişkilerin olumlu bir istikamette ilerlemesinde ortak tehdit algısı önemli bir faktör olmuştur. Özellikle İtalya'nın her iki devlet için de ortak tehdit olarak ortaya çıkması, yakınlaşmasının en önemli katalizörü olmuştur. İtalya'nın On İki Adaları hızla silahlandırmaya başlaması ve Mussolini'nin İtalya'nın tarihsel hedefleri çerçevesinde Asya ve Afrika topraklarında hak iddia eden görüşler seslendirmesi, hem Türkiye hem de Yunanistan tarafından endişeyle takip edilmiştir. İtalya'nın izlemekte olduğu yayılmacı ve irredantist politikaya karşı iki ülke hem donanmalarının kapasitesini arttırarak hem de ikili ilişkilerini güçlendirerek cevap vermişlerdir (Millman, 1995, s.485). Öte yandan revizyonist bir dış politika izleyeceğinin sinyallerini vererek Romanya ve Yugoslavya gibi ülkeleri endişelendiren Bulgaristan, Türkiye ve Yunanistan'ı Balkanlar'da istikrarı sağlamaya sevk eden bir diğer faktör olmuştur (Yılmaz, 2008, s.206).

Tedirginlik veren gelişmeler karşısında Türkiye ve Yunanistan müşterek inisiyatiflerle yakın coğrafyalarında istikrarı korumaya çalışmışlardır. Bu inisiyatiflerden biri, "1933 Samimi Anlaşma Belgesi" olmuştur. Bulgaristan'ın sergileyebileceği agresif eylemlere karşı "taraflar 'ortak sınırlarının karşılıklı olarak saldırıdan korunmasını güvence altına' al[mışlardır]" (Fırat, 2009, s.349). Bu anlaşmadan bir sene sonra ise İtalyan ve Bulgar yayılmacılığına karşı 9 Şubat 1934 tarihinde Balkan Paktı hayata geçirilmiştir. Bu pakt, bir dizi konferans sonucunda ortaya çıkmıştır. İlki Eylül 1930'da Selanik'te gerçekleşen Balkan konferansı sonucunda, Balkan devletleri arasında düzenli istişarelerin yapılması, devletler arasındaki anlaşmazlıkların barışçıl bir şekilde giderilmesi, ihtilafların yaşandığı durumlarda bir komite vasıtasıyla sorunlara çözüm bulunması ve taraflar arasında siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel alanlarda yakınlaşmanın sağlanması gibi maddeleri içeren bir mutabakat ortaya çıkmıştır (Yılmaz, 2017, s.449). İkinci, üçüncü ve dördüncü konferanslar ise birer sene aralıkla

gerçekleşmiş ve bu konferans dizisinin sonucunda Balkan Paktı hayata geçmiştir. Böylece, tarafların sınır güvenliğini garanti altına alacak ve ortak tehdit hissettikleri anlarda birbirleriyle işbirliği içinde çalışmalarını sağlayacak bir mutabakata imza atılmıştır (Yılmaz, 2017, s.453). Bu paktın kurulmasıyla, Balkanlar'da güvenliği tahkim etmeyi amaçlayan Türkiye ve Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya'yı da bu oluşuma katmayı başarmışlardır. Fakat Arnavutluk ve Bulgaristan'ı aynı güvenlik şemsiyesine dahil etme amaçlı sergilenen çabalar istenen sonucu vermemiştir. Bulgaristan ve İtalya'nın etkisini üzerinde hisseden Arnavutluk, Balkan Paktı'na katılma teklifine olumsuz yanıt vermiştir. Keza, paktın kuruluşuna ilişkin gerçekleşen bir dizi konferansa katılmasına rağmen Bulgaristan da pakta dahil olmamıştır. Bulgaristan'ın pakta dahil edilmek istenmesinde, bu ülkeden gelebilecek tehdidin ortak güvenlik mekanizmasında olmanın sağlayacağı imkanla dizginlenmesine çalışılmıştır. Bu bağlamda paktın kuruluş amacı İtaya kadar, Bulgaristan'ı da revizyonist eylemlere girişmekten caydırmak olmuştur (Fırat, 2009, s.350-351; Kurtcephe ve Beden, 2015, s.329-330; Yılmaz, 2008, s.203-204).

Arnavutluk ve Bulgaristan'ın Balkan Paktı'na dâhil edilememesine rağmen Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya arasında sınır güvenliğini esas alan bir mutabakat olarak 9 Şubat 1934'te Balkan Paktı anlaşması Atina'da imzalanmıştır. Üyelik kapsamı sınırlı kalmışsa da Balkan Paktı gibi önemli bir inisiyatifin hayata geçirilmesi, Türk-Yunan ilişkilerinin daha güçlü bir zemine oturmasına yardımcı olmuştur. Bu zaman zarfında yakınlaşmayı simgeleyen bazı örnek hadiselere bakılacak olursa; İoannis Metaksas döneminde askeri işbirliği çalışmalarının hızlanması, Atatürk'ün Yunanistan'ı endişelendirecek eylemlerden kaçınmaları konusunda İtayla ve Bulgaristan'ı uyarması ve 1936'da Lozan Antlaşması'nın Boğazlarla ilgili hükümlerinin revize edilmesi yönünde Türkiye'nin seslendirdiği talebe Yunanistan'ın destek sunması, ikili ilişkilerin geldiği noktayı anlamak bakımından önemli gelişmeler olarak kayda geçmiştir. Ayrıca 1931'de Yunanistan'ın hava sahasını 3 milden 10 mile, 1936'da ise karasularını 3 milden 6 mile çıkarmasına Türkiye itiraz etmemiştir. Savaş tehlikesinin hissedilmekte olduğu bu konjonktürde, Yunanistan'ın eylemlerinin güvenlik arayışının bir sonucu olduğu düşünülmüştür (Fırat, 2009, s.351-356; Sönmezoğlu, 2009, s.347-350; Türel, 2008, s.201-202).

İki dünya savaşı olarak bilinen istikrarsız konjonktürde, her iki ülke de ihtiyatlı bir dış politika izleyip, etraflarında artmakta olan güvenlik riskleri nedeniyle ilişkilerini düzeltme yolunda ilerlemişlerdir. Türkiye, yeni kurulmuş bir cumhuriyet olarak Balkan Paktı gibi inisiyatiflerle güvenlik arayışını icra etmiş ve komşularıyla olumlu ilişkiler geliştirmeye çalışmıştır. Çevresinde güvenli bir yakın coğrafyaya sahip olmayı amaçlayan Türkiye, müşterek güvenlik kaygıları çerçevesinde komşusu Yunanistan'la da yakın ilişkiler tesis etmiştir. Yunanistan da benzer bir dış politika anlayışı benimsemiştir. Anadolu'da yaşamış olduğu "Küçük Asya Felaketi" ve ülke içinde yaşamakta olduğu siyasi istikrarsızlıklar, İtalya'yı zayıf bir Yunanistan karşısında agresif politikalar izleme konusunda

cesaretlendirmiştir (Clogg, 1997, s.109). Etrafında artan tehditlere istinaden Yunanistan, komşusu Türkiye'yi ortak güvenlik şemsiyesi altında iş birliği yapabileceği bir ortak olarak görmüştür.

4. İkinci Dünya Savaşı Dönemi (1939–1945)

İki dünya savaşı arasındaki istikrarsız dönem, ilerleyen yıllarda dünya ölçeğinde yeni bir savaşın yaşanacağı bir süreçle takip edilmiştir. Bu zaman diliminde Balkanlar'ın hızla istikrarsızlaşacağı ve İtalya ve Almanya'nın yayılmacı politikalar icra edeceği bir dönem yaşanmıştır. Türkiye ve Yunanistan ise 1930'ların başından itibaren artmakta olan güvenlik kaygılarını daha güçlü bir şekilde hissetmeye başlamışlardır. İkinci Dünya Savaş'ına evrilecek olan bu süreç, iki ülke için de ciddi bir güvenlik riski doğurmuştur (Akandere, Semiz ve Polat, 2018, s.238-239). Bu zaman diliminde iki ülke arasındaki ilişkilere tesir eden başat üçüncü aktörler Almanya, İtalya ve İngiltere'den oluşmuştur. Bu bölümde İkinci Dünya Savaşı süreci olarak bilinen 1939-1945 yılları arasındaki zaman dilimi ele alınmaktadır.

1 Eylül 1939'da Nazi Almanya'sının Polonya'yı işgal etmeye girişmesi ve buna mukabil Fransa ve İngiltere'nin Almanya'ya savaş ilan etmesi, İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcını teşkil etmiştir. Polonya saldırısından sekiz ay sonra Almanya'nın İngiltere ve Fransa'ya saldırmaya başlamasıyla ise savaş hattı Avrupa sathında hızla genişlemiştir (Davies, 2001, s.56-57). İkinci Dünya Savaşı sürecinde bazı ülkeler Müttefik ve Mihver cephesinden birinin safında yer almak yönünde bir politika benimserken, bazı ülkeler tarafsız kalma opsiyonuna yakın durmuşlardır. Tarafsızlık politikası, özellikle Nazi tehdidini üzerine çekmek istemeyen ülkeler için bir seçenek olmuştur. Zira hızlı bir işgal sürecine giren Nazi Almanya'sı, Kıta Avrupası ve yakın coğrafyasındaki ülkeler için en ciddi tehdidi teşkil etmiş ve dengelenmesi gereken başlıca aktör olmuştur (Schweller, 1998).

Almanya'nın revizyonist bir eksene kaymasına neden olan şartlara bakıldığında, bu nedenlerin Birinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan gelişmelerle yakından ilişkili olduğu görülecektir. 1919'de imzalanan Versay Antlaşması ile Almanya'ya dayatılan şartlar, bu ülkede ciddi bir mağduriyet hissi yaratmıştır. Versay'da Alsace-Lorraine'in Fransa'ya bırakılması gibi koşulların dayatılması ve böylece Almanya'ya toprak kayıpları yaşatılması, mağduriyet hissini besleyen başat faktör olmuştur. Ayrıca, talep edilen savaş tazminatının ekonomik bir darboğaza neden olması ve Almanya'nın para basarak kaynak yaratma girişiminin hiperenflasyonla sonuçlanması, mağduriyet hissinin arkasındaki diğer nedenler olmuştur. Bu gelişmelerin Alman toplumunun sosyal dokusu üzerinde de tahrip edici sonuçlar yaratması nedeniyle, hissedilen öfke ve mağduriyet hissi iyice güçlenmiştir (Mak, 2008, s.228).

Alman radikal sağı tarafından Versay Antlaşması, yarattığı mağduriyet nedeniyle "Versay Diktası" olarak anılmıştır (Stackelberg, 2007, s.111). 1929'da yaşanan Büyük Buhran'ın kötüleştirdiği şartlarla ekonomik kaynak

bulma konusundaki zorluklar, sosyal çöküntü, toprak kayıpları ve Alman ordusunun pasifize edilmesi; Almanya'nın adeta tükenme sendromu içine girmesine neden olmuştur. Bu tabloya bir reaksiyon olarak ise Nazilerin yükseliş süreci başlamıştır. Naziler'in dış politikasını analiz eden Stackelberg'e göre, Hitler'in birinci hedefi, Almanya'ya toprağına ve askeri gücüne mal olan Versay Antlaşması'nın yarattığı koşulları ortadan kaldırmak olmuştur. Bu ana hedefin ardından ikinci ve üçüncü hedefler, bütün Alman ırkını tek bir çatı altında birleştirmek ve bu ırkın mensuplarını genişlemiş bir yaşam alanına (Lebensraum) kavuşturmak olmuştur (Stackelberg, 2007, s.141).

Almanya'nın müttefiki olan İtalya açısından da Birinci Dünya Savaşı'nın ardından oluşan statüko, izlenen dış politikada belirleyici olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında Avusturya-Macaristan ve Almanya ile ittifak halinde olan İtalya, Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'a savaş ilan etmesinin ardından ittifaktan ayrılıp, tarafsız bir pozisyon benimsemiştir. İlerleyen süreçte ise İtaya, İtilaf Devletleri'nin savaştan galip ayrılacağını düşünerek ve İtalya'ya tatminkâr şartlar sunulacağına kanaat getirerek, bu cephenin safında Almanya'ya savaş ilan etmiştir. 26 Nisan 1915'de İngiltere ve Fransa ile imzalanan gizli Londra Antlaşması'na dayalı olarak İtalya liderliği, Trentino'dan, Brenner geçişişine, Dalmaçya Körfezi'ndeki Trieste'den Fiume Limanı'na kadar olan bir bölgeyi ele geçirilmeyi ummuştur (Graebner ve Bennett, 2011, s.51). Fakat savaşın ardından ABD, İtalya'nın toprak kazanma planlarının önüne engel çıkarmıştır.

ABD Başkanı Wilson'a göre, Polonya ve Fransa'nın toprak talepleri, Almanya'ya kaybettikleri toprakları telafi etmek ve toprak kazanarak güvenliklerini arttırmak gibi gerekçelerle meşruydu; ama İtalya için böyle bir güvenlik gerekçesi yoktu ve güvenlik eksenli olarak öne sürülen toprak talepleri makul değildi (Saunders, 1998, s.182). Ek olarak İtalya Sömürge Bakanlığı tarafından, İtalya'nın Afrika'da toprak talebinde bulunduğunu gösteren bir taslak Paris görüşmelerinde muhatap ülke yetkililerine sunulmuştur. Fakat bu tür talepler, Wilson ilkelerine uygun olmayan revizyonist talepler olarak görülmüştür. Nihayetinde, İtalya'nın Paris'te elde ettiği kazanımlar yetersiz bulunmuştur: Tyrol'un Avusturya'dan kazanılması, Milletler Cemiyeti Konseyi'nde daimî üyelik hakkı elde edilmesi ve Almanya'dan savaş tazminatı alınacak olması, İtalya'yı Versay'da temsil eden siyasi kadronun başarısızlığı olarak görülmüştür (Macmillan, 2001, s.302). Avusturya-Macaristan cephesinde savaşırken askeri donanımının yetersiz olmasından dolayı ciddi kayıplar yaşayan ve toplamda yarım milyon insanını yitiren İtalya, umduğu kazanımları elde edememenin getirdiği hayal kırıklığı ile savaşta yapılan fedakârlıkların hangi amaç uğruna olduğu sorusu ile karşılaşmıştır (Macmillan, 2001, s.280). Nitekim karşı-devrimci ve ultra-milliyetçi İtalyan Faşizmi, savaş sonrası yaşanan mağduriyet duygusundan ve derin memnuniyetsizlikten istifade ederek yükselişe geçmiştir (Hobsbawm, 1996, s.36).

Bu gelişmelerin ışığında İtalya ve Almanya, Birinci Dünya Savaşı'nın

sonrasında ortaya çıkan statükoyu sonlandırma ve bu hedef doğrultusunda bir ittifak içine girme kararı almışlardır. İkinci Dünya Savaşı'na ilerlenen süreçte Almanya ve İtalya'nın revizyonist politikası güçlü işaretlerler görülmeye başlamıştır. 1935'te İtalya'nın Habeşistan'a saldırması, 1936'da İtalya ve Almanya'nın İspanya İç Savaşı'nda Franco'ya destek sunmaya başlaması ve 1939'da İtalya'nın Arnavutluk'u işgal etmesi gibi gelişmelerle savaş, Afrika, Batı ve Doğu Avrupa'da zaten başlamış durumdaydı (Ferguson, 2006, s.312). Öte yandan Almanya'nın 1936'da Renanya (Rhineland) üzerine yürümesi, 1937'de Avusturya'yı ilhak etmesi ve 1938'de Çekoslovakya topraklarını işgale başlaması ise Polonya hadisesinden önce Avrupa'da Nazi tehdidinin belirgin kılan hadiseler olarak kayda geçmiştir (Davies, 2001, s.112). Her ne kadar Britanya Başbakanı Neville Chamberlain'ın "yatıştırma" politikasıyla Almanya'nın kendi toprakları dışındaki Alman ulusu bünyesine dahil etmesine göz yumulmuşsa da bu durum, Nazilerin yayılmacı politikasını durdurmaya yetmemiştir (Schweller, 2006, s.69-75).

İkinci Dünya Savaşı'na ilerlenen bu süreç, Yunanistan ve Türkiye tarafından endişe ile takip edilmiştir. Yukarıda değinildiği gibi, Mussolini daha iki dünya savaşı arasında Türkiye ve Yunanistan'ı endişelendiren talepler seslendirmiştir. İkinci Dünya Savaşı ile birlikte ise İtalya bu taleplerini hayata geçirmeye başlamıştır. Bu zaman diliminde Yunanistan 1940'da İtalya'nın saldırısına, 1941'de ise Almanya'nın işgaline uğrayarak ciddi bir yıkımla karşılaşmıştır. Türkiye ise bu dönemde başarılı bir denge politikası yürütüp, Faşizm cephesi ile Müttefik Devletler bloğu arasında yaşanan çatışma hattının dışında kendini konumlandırabilmiş ve savaşın tesirlerini yalnız ekonomik zorluklar yaşayarak atlatabilmiştir (Deringil, 2014, s.30-38). Türkiye gibi Yunanistan da, savaşın özellikle ilk aşamalarında, tarafsız kalmaya çalışmışsa da Mihver cephesinin saldırılarını caydıramamıştır. Bu konjonktürde Yunanistan Başbakanı Metaksas, İtalya'nın Arnavutluk'u işgal etmesiyle Balkanlar'da patlak veren çatışma ortamından ülkesini uzak tutmaya çalışıp, İtalyan deniz kuvvetlerinin Yunan kruvazörlerini batırmasını bile kınamaktan kaçınmıştır (Kameli ve Erdem, 2011, s.207). Ek olarak Metaksas, Nazileri Yunanistan'ın tarafsızlığı konusunda ikna etmeye çalışırken, İngiltere ve Fransa'nın Yunanistan'a verdikleri güvencenin tek taraflı olduğunu söyleyip, Yunanistan'ın Müttefik Devletler ile yakınlaşmak gibi bir politikasının olmadığını ispatlamaya çalışmıştır (Stockings ve Hancock, 2013, s.22). Sergilenen çabalara rağmen, Metaksas'ın denge politikası İtalya'nın 1940'ta Yunanistan'a karşı saldırıya geçmesini engellenemeye yetmemiştir. Fakat Yunan direnişi bu saldırıyı geri püskürtmeyi başarmıştır. Bu hadisenin akabinde, müttefiki İtalya'nın uğradığı bozgunu telafi etmek için, Almanya kendi birlikleri ile Yunanistan'a saldırmış ve Yunanistan 1941 yılında Naziler tarafından işgal edilmiştir (Tziampiris, 2004, s.141).

Gelişmeler Türkiye eksenli analiz edilecek olursa, tek parti iktidarı CHP, Türkiye'yi savaş dışında tutma yönünde benimsediği strateji gereği ihtiyatlı bir dış politika izlemiştir. Savaşın dışında kalma politikasının

benimsenmesinde, Fransa'nın kısa süre içinde Naziler tarafından işgal edilmesi başlıca nedenlerden biri olmuştur (Deringil, 2014, s.275, Özçelik, 2010, s.257). Bu gelişmeden sonra İngiltere'ye angaje olunmasının, Birinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi kaybeden cephede yer almak anlamına geleceği düşüncesiyle, bir denge politikası benimsenmiş ve İkinci Dünya Savaşı'nın son aşamasına gelinene kadar Almanya'ya savaş ilan edilmemiştir. Bu bağlamda Ankara, bir "bekle-gör politikası" izlemiştir (Mumcu, 2008, s.362). Almanya'dan çekince hissetmekte olan Türkiye, İngiltere ve Sovyetler Birliği'ne dönük beslediği güvensizlikle de denge politikasının gerekliliğine kanaat getirmiştir. Örneğin, İran'ın 1941 yılında Sovyetler Birliği ve İngiltere tarafından işgal edilmesiyle Türkiye, komşusunun topraklarının nasıl paylaşıldığına şahit olmuş ve benzer bir akıbetin kendisi için de geçerli olabileceği kaygısına kapılmıştır (Özçelik, 2010, s.260-261, 264). Yalnızca savaş koşullarını göz önünde bulundurmakla yetinmeyen tek parti hükümeti, savaş sonrasında olası Sovyet taleplerine karşı İngiltere'den askeri ve diplomatik teminat isteyerek, Müttefik cepheye karşı duyduğu güvensizliği dışa vurmuştur. (Koçak, 2007, s.158-164). Bu süreçte İngiltere ise Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında 19 Ekim 1939'da imzalanan Üçlü İttifak Antlaşması'nı öne sürerek, ısrarla Türkiye'den savaşa dâhil olmasını istemiştir. Bu isteğin Yunanistan'la ilgili bir boyutu da bulunmakta olup, Üçlü İttifak Antlaşması'nın üçünü maddesinde bu husus görülebilmektedir:

> "Fransa ve Birleşik Krallık tarafından 13 Nisan 1939 günlü demeçlerle Yunanistan ve Romanya'ya verilen güvenceler yürürlükte kaldığı sürece, bu ikili güvenceden biri ya da öteki nedeniyle Fransa ve Birleşik Krallık savaşa giriştikleri durumda, Türkiye, edimsel olarak, Fransa ve Birleşik Krallık ile işbirliği yapacak ve onlara elinden gelen tüm yardım ve desteği gösterecektir" (Aydın, 2009, s.423).

Britanya Başbakanı Winston Churchill, Naziler Yunanistan'ı işgal etmeden önce, Türkiye'ye Yunanistan'ın tehlikede olduğunu belirten bir mektup göndermiş ve Almanya'nın eline geçmiş bir Yunanistan'ın Türkiye için ciddi bir tehdit olacağını vurgulamıştır. Fakat Almanya, İngiltere'den önce davranıp, Almanya'nın Türkiye'ye karşı hasmane bir tutum içinde olmadığını, Almanya Büyükelçiliği kanalıyla Türk tarafına aktarmıştır (Aydın, 2009, s.435-436). Yunanistan işgale uğradıktan sonra dahi Türkiye, Almanya'ya cephe almamış ve 18 Haziran 1941'de Almanya ile Saldırmazlık Antlaşması adlı bir mutabakat imzalamıştır (Deringil, 2014, s.235). Bu konjonktürde Türkiye'nin üzerinde baskı unsuru olabilecek bir diğer faktör Balkan Paktı'nın hükümleri olmuştur. Türkiye bu paktın, Balkanlardaki içi sınırları güven altına alma kaidesiyle sınırlı olduğunu seslendirip Balkanlar dışından gelecek saldırılarda (Almanya özelinde görüldüğü gibi) savaşa

girilmesi gibi bir zorunluluk içermediğini vurgulamıştır. Balkanlar'da bulunmayan ülkelere savaş ilan etme yükümlülüğü taşımadığını belirten Türkiye, bir Balkan ülkesi olan Bulgaristan'a ise Yunanistan'a bir saldırıda bulunması durumunda Türkiye'nin savaş ilanı ile karşılaşacağını bildirmiştir (Aydın, 2009, s.430).

Literatürde denk gelinebileceği üzere bazı yazarlar, Yunanistan Almanya'nın işgaline uğradığı sırada Türkiye'nin yürürlükteki anlaşmalara riayet etmediği, Yunanistan'ı tek başına bıraktığı ve hatta Nazilerle iş birliği yaptığı iddiası üzerinden eleştirel bir yaklaşım ortaya koymaktadırlar (Holland ve Markides, 2006, s.191; Heraclides, 2010, s.69). Türkiye'deki analizlerde ise farklı bir perspektife denk gelinebilmektedir. Bu husus, hem stratejik hem de hukuki açıdan değerlendirilebilir. Aydın, "Türk liderlerin temel hedefi[nin] maceracılığa kaymadan, tek bir tarafa baştan bağlılığı vurgulamayan ve mümkün olduğunca savaş dışı kalmaya çalışan bir denge politikası izlemek" olduğunu vurgulamaktadır (Aydın, 2009, s.475). Benzer şekilde Oran'a göre, Türkiye'nin başlıca amacı "iyi polis/kötü polis" yaklaşımı üzerine temellenmiş taktiksel bir senaryo uygulayarak savaşın dışında kalmaktı. "Bu "senaryo"da Cumhurbaşkanı İnönü ile Başbakan Saracoğlu İngilizci; Dışişleri Bakanı Menemencioğlu ve Genelkurmay Başkanı Çakmak da Almancı olarak tanınmıştı" (Oran, 2009, s.396). Bu bakış açısından değerlendirildiğinde, Türkiye Nazi Almanya'sına yakın durarak kazanım elde etmek değil, taktiksel adımlarla savaştan uzak durmanın ve karşılaşabileceği kayıpları önlemenin çabasında olmuştu. Hukuki bir çerçevede değerlendirildiğinde ise, Sönmezoğlu'nun belirttiği gibi, Türkiye'nin savaş sırasındaki politikası "tarafsızlık kurallarına" uygun bir mahiyet taşımıştır. Bu minvalde kendisi, "Türkiye'nin savaş dışı kaldığı dönem boyunca Boğazlardan geçiş konusunda Montrö Sözleşmesi'nin tarafsızlık durumunda yüklediği yükümlülüklere uyma yolunda sağlanan küçümsenmeyecek başarının" altını çizmektedir (Sönmezoğlu, 2006, s.10). Asıl itibariyle vurgulanan, Türkiye'nin hukuki sorumluluklarını yerine getirerek, tarafsızlık hakkını kullandığıdır.

Değinildiği gibi Türkiye'deki tek parti iktidarı, Türkiye'yi savaş dışında tutmaya çalışmış ve Türkiye'nin konumunu savaş koşulları çerçevesinde şöyle açıklamıştır: Fransa ve İngiltere ile yapılan Üçlü İttifak Antlaşması, Türkiye'nin yeterli askeri donanıma sahip olması durumunda savaşa girebileceğini öngörmektedir. Fakat Türkiye'nin Almanya'ya karşı harekete geçmek için gerekli askeri güçten yoksun olduğu vurgulanmıştır (Fırat, 2009, s.579-580). Gerek stratejik gerekse hukuki argümanlar bir bütünlük içinde ele alındığında, Türkiye'nin savaş dışında kalma politikasının ikna ediciliği konusunda geçerli bir zemine sahip olduğu ifade edilebilir. Türkiye'nin izlediği denge politikası savaş dışında kalınmasını sağlamışsa da savaşın ardından bu ülkenin karşısına belirli sorunlar çıkarmıştır. Örneğin savaş sonrası dönemde, Yunanistan'a duyduğu yakınlığa tezat şekilde, İngiltere'nin Türkiye'ye yaklaşımında mesafeli bir politika gözlemlenmiştir. Bu bağlamda Sovyetler Birliği'nin Montrö Antlaşması'nın şartlarının revize edilmesi gibi konularda yönelteceği talepleri karşılarken

Türkiye'nin, İngiltere'nin desteğini alamaması şeklinde bir risk söz konusu olmuştur (Aydın, 2009, s.471; Koçak, 2007, s.158). Fakat savaştan kısa süre sonra Soğuk Savaş şartlarının ortaya çıkması ve Türkiye'nin Batı bloğuna yaklaşmasıyla birlikte hissedilen kaygılar giderilmiştir (Sönmezoğlu, 2006, s.37-44).

Bu hususlara ilave olarak, 1930'larda tesis edilmiş olan barışçıl ilişkilerin, savaş şartlarını çok daha güçlü şekilde hisseden Yunanistan'a bazı kolaylıklar sağladığını vurgulamak mümkündür. Örneğin Yunanistan, İtalyan saldırısına maruz kaldığı zaman askerlerini savaş bölgesine kaydırıp, İtalyan kuvvetlerini geri püskürtebilecek bir mücadele ortaya koyabilmiştir. Bu mücadelenin başarılı bir şekilde uygulanabilmesinde, Türkiye ile olan sınırın güven altında olduğunun bilinmesi önemli bir faktör olmuştur. Bu çerçevede Yunanistan, askeri gücünün çok büyük bir kısmını kuzeye yönlendirerek etkili bir direniş sergileyebilmiş ve İtalyan kuvvetlerini yenip, Arnavutluk sınırını aşacak derecede bir taarruz gerçekleştirebilmiştir (Ferguson, 2006, s.431). Elçin Macar'a göre, seferberlik sırasında Yunan ordusunda asker sayısı 540.000 kişiye ulaşmış ve bunun 430.000'i Arnavutluk ve Bulgaristan sınırlarında konuşlandırılmıştır (Macar, 2009, s.27).

Bu tartışma bağlamında vurgulanabilecek ikinci bir husus Türkiye tarafından Yunanistan'a sağlanan yardımlardır. Kurtuluş ve Dumlupınar yardım gemileri, toplamda on sefer yaparak binlerce tonluk gıda ve yardım malzemesini Yunanistan'a ulaştırmıştır (Macar, 2009, s.84, 113, Koç, 2019, s.110). Bu konjonktürde zorlu savaş koşulları ile uğraşan Yunanistan'a Kızılay aracılığıyla hububat gibi gıda malzemeleri ulaştırılmış ve sağlık malzemeleri ve ilaç desteği sunulmuştur (Utkun, 2016, s.204-209). Öte yandan, Yunanistan'daki Nazi işgali sırasında kıtlık öyle noktalara kadar varmıştır ki gönderilen yardımlar yalnız kısmi bir fayda sağlayabilmiştir. Fakat buna rağmen, özellikle yetimhaneler, aşevleri ve hastanelere ulaştırılan yardımlar, kıtlık koşullarında binlerce insanın hayatta kalmasına yardım etmiştir (Macar, 2009, s.112; Kameli ve Erdem, 2011, s.219; Utkun, 2016, s.203, 209).

Yukarıdaki tartışmanın ışığında vurgulanacak olursa, İkinci Dünya Savaşı koşullarında Almanya, İtalya ve İngiltere Türk-Yunan ilişkilerine tesir eden başlıca üçüncü aktörler olmuşlardır. Birinci Dünya Savaşı'nın bitişini takip eden dönemde İtalya ve Almanya'nın revizyonist bir istikamette ilerlemesi, Türkiye ve Yunanistan'ın her ikisini de tehdit etmiştir. Bu dönemde her iki ülkenin beka sorunu yaşadığı bir gerçek olsa da Yunanistan'ın karşılaştığı mağduriyet çok daha büyük olmuştur. Yunanistan hem asker kayıpları hem de kıtlık nedeniyle, yaklaşık 430.000 insanını kaybettiği bir sonuçla karşılaşmıştır (Judt, 2005, s.18).

Sonuç

Bu çalışmada tarihsel bir perspektiften Türk-Yunan ilişkileri üzerinde

üçüncü aktörlerin etkisi irdelenmiştir. Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanma süreci ile başlanarak, Kurtuluş Savaşı, iki dünya savaşı arası dönem ve İkinci Dünya Savaşı süreçleri mercek altına alınmış ve dört farklı dönemde Türk-Yunan ilişkileri üzerinde üçüncü aktörlerin etkisi analiz edilmiştir. Bu zaman dilimlerinde uluslararası ortamdaki siyasi dengelere odaklanılarak, Türk-Yunan ilişkilerinin bu süreçlerde nasıl bir seyir izlediği ve üçüncü aktörlerin politikalarından nasıl etkilendiği sorularına yanıt aranmıştır. Bu amaç doğrultusunda, ikili ilişkilerin tarihsel seyri irdelenirken İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Bulgaristan ve Rusya/Sovyetler Birliği'nin Türk-Yunan ilişkilerine tesir eden başat üçüncü aktörler olduğu açıklanmıştır.

İlk olarak, yakın plan bir okuma yapılarak, 1821 Mora Ayaklanması'ndan itibaren Türk-Yunan ilişkilerinin üçüncü aktörlerin etkisine açık hale geldiği vurgulanmıştır. Avrupa Uyumu sürecine denk gelen Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanma sürecinde büyük güçlerin, jeopolitik çıkarları gereği bağımsız bir Yunan devletinin kurulmasına yeşil ışık yaktıkları ve bu doğrultuda Osmanlı İmparatorluğu'na karşı kuvvet kullanmaktan sakınmadıkları belirtilmiştir. Fakat Yunanistan'ı temsil eden aktörlerin de Rusya, İngiltere ve Fransa gibi devletlere dönük lobi faaliyetlerinde bulunduğu ve bağımsızlık mücadelelerine destek elde etmeye çalıştıkları tartışılmıştır. Son kertede, Rusya, İngiltere ve Fransa'dan oluşan üçüncü aktörlerin bağımsız bir Yunan devletinin oluşumu konusunda mutabık kaldıkları, ama bu devleti zayıf ve bağımlı bir devlet kılmaya çalıştıkları; aynı zamanda birbirleriyle olarak rekabetleri gereği Osmanlı İmparatorluğu'nun ortadan kalkmasını istemedikleri vurgulanmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nı takip eden süreçte ise Paris Konferansı'nda hazır bulunan Yunanistan'ın İtilaf Devletleri'nin desteğini alarak, Megali İdea olarak bilinen büyük Yunan Devleti'nin kuruluşunu gerçekleştirmeye çalıştığı açıklanmıştır. Fakat Kurtuluş Savaşı sürecinde Milli Mücadele'nin etkili bir askeri mücadele vererek Yunanistan'ın planlarını boşa çıkardığı ve bu mücadeleyi Fransa, İtalya, İngiltere ve Bolşevik Rusya'sı ile kurduğu siyasi/diplomatik temaslarla nihayete erdirdiği gösterilmiştir. Son kertede, izlenen etkili siyasetle Sevr Antlaşması'nın geçersiz kılınacağı ve Lozan Antlaşması'nın imzalanacağı bir başarının elde edildiği ortaya konulmuştur. Türk-Yunan ilişkilerinin savaşla şekillenen geçmişine rağmen, iki dünya savaşı arası olarak bilinen istikrarsız dönemde taraflar arasında güçlü bir yakınlaşmanın tesis edildiği vurgulanmıştır. Bulgaristan ve İtalya gibi revizyonist güçlerden kaygı duyan iki ülkenin 1933 yılında Samimi Anlaşma Belgesi, 1934 yılında ise Balkan Paktı'nın hayata geçirerek, ortak güvenlik endişelerine dönük iş birliği eksenli bir politika izledikleri gösterilmiştir. Yakınlaşma sürecinin İkinci Dünya Savaşı'nda da devam etmesine rağmen; Yunanistan'ın İtalya ve Almanya'nın saldırılarına uğraması, buna karşın Türkiye'nin savaş dışında kalması nedeniyle, ikili ilişkilerdeki iş birliğinin istenen düzeye ulaşamadığı aktarılmıştır. Buna rağmen, Türkiye'ye dönük güven besleyen Yunanistan'ın kuzeye rahatça kuvvet kaydırması ve Türkiye'den Yunanistan'a savaş koşullarında insani yardımda bulunulması,

yakınlık politikasının göstergesi olan hadiseler olarak sunulmuştur. Savaş yıllarında Türk-Yunan ilişkileri üzerinde, doğrudan ya da dolaylı olarak, İngiltere, Almanya ve İtalya etkili olmuştur.

Bu hususlar bir bütünlük içinde alındığında bu çalışmada şu sonuca ulaşılmaktadır: Türkiye ve Yunanistan, üçüncü aktörlerden ortak tehdit hissettiklerinde yakınlaşma, birbirleri ile itilaf yaşadıklarında ise kendileri bizzat üçüncü aktörlere yönelerek destek elde etme yönünde bir politika izlemiştir. İki ülke arasındaki ilişkilerde gözlemlenen bu eğilim, yakın geçmiş ve güncel bağlama da ışık tutacak niteliktedir. Örneğin Soğuk Savaş'ın başlamasıyla birlikte Türkiye ve Yunanistan, ortak Sovyet tehdidine karşı eşzamanlı olarak Batı bloğuna yaklaşmaya çalışmış ve filizlenmeye başlayan Kıbrıs meselesinin ikili ilişkilerini olumsuz etkilememesine gayret etmiştir. Fakat ilerleyen süreçte önce Kıbrıs, daha sonra Ege'den kaynaklı sorunların derinleşmesiyle birlikte, iki ülke arasındaki ilişkiler "sıfır toplamlı oyun mantığını" andıran bir özellik kazanmış ve sertleşen ilişkilere paralel olarak üçüncü aktörlerden destek elde edilmeye çalışılmışlardır. Bu bağlamda iki ülke, ABD, Sovyetler Birliği, Avrupa Topluluğu/Avrupa Birliği ve dönemsel olarak Bağlantısızlar Hareketi çerçevesinde Üçüncü Dünya ülkelerini safına çekmeye çalışmışlardır. Dışarıdan destek elde etme girişimi yalnız Yunanistan'la sınırlı kalmamıştır. Güç dengesinde avantajlı taraf olmasına rağmen Türkiye de tezlerinin haklılığını kanıtlamak için siyasi/diplomatik anlamada üçüncü aktörlerle temaslarını güçlendirmeye gayret etmiştir. Örneğin, Bağlantısızlar Hareketi'nin Kıbrıs Rum tarafını destekleyen tutumu, 1960'ların ortasından itibaren Türkiye'yi Üçüncü Dünya ülkeleri ile ilişkilerini kuvvetlendirmeye sevk etmiştir.

Son tahlilde, Türk-Yunan ilişkilerinde üçüncü aktörlerin etkisini analiz eden bu çalışmada, uluslararası sistemde ciddi istikrarsızlıklar yaşandığı anlarda tarafların, ortak tehditlere karşı iş birliği içinde hareket edebildikleri; fakat uluslararası sistemin istikrarlı bir görüntü arz ettiği anlarda, birbirlerine dönük rekabet odaklı bir yaklaşım benimsedikleri vurgulanmaktadır. Nükleer bir dünyada yaşadığımız mevcut konjonktürde büyük güçler arasında yaşanacak bir savaştan kaynaklı olarak sistemsel bir sarsıntının meydana gelmesi düşük bir ihtimal arz etmekte olup, tarafları, geçmişte olduğu gibi bir istikrar çemberi oluşturmaya sevk edecek etkenler ufukta görünmemektedir. Bu itibarla ikili ilişkileri, Doğu Akdeniz ve Ege Denizi'nden kaynaklı sorunların meşgul etmesi ve böylece rekabet odaklı etkileşimlerin ilişkilere yön vermesi kuvvetle muhtemeldir. Mevcut sorunları "kazan-kazan" formülü ekseninde çözmenin zorluğu nedeniyle, iki devletin üçüncü aktörleri safına çekerek birbirleriyle olan rekabetinde avantaj elde etmeye çalışması, izlenecek muhtemel politika olarak görünmektedir.

Kaynakça

Afyoncu, E. (2012), *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*, İstanbul: Yeditepe.

Akandere, O. Semiz Y. ve Polat, H. A. (2018), *Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Konya: Eğitim Yayınevi.

Aksu, F. (2001), *Türk-Yunan İlişkileri: İlişkilerin Yönelimini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir İnceleme*, Ankara: SAEMK Yayınları.

Akşin, S. (1997), *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi 1789-1980 – 2.Cilt*, Ankara: Cumhuriyet Yayınları.

Armaoğlu, F. (1997), *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Atatürk Araştırma Merkezi (2006), *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Erişim Adresi: https://atam.gov.tr/wp-content/uploads/S%C3%96YLEV-ORJ%C4%B0NAL.pdf.

Aydın, M., (1997), Cacophony in the Aegean: Contemporary Turkish-Greek Relations, *Turkish Year Book*, XXVII, s. 109-140.

Aydın, M. (2009), Savaş Kaosunda Türkiye, Göreli Özerklik-2., B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt-1: 1919-1980)*, s.385-476, İstanbul: İletişim Yayınları.

Aydoğan, M. (2005), *Ülkeye Adanmış Bir Yaşam: Mustafa Kemal ve Kurtuluş Savaşı*, İzmir: Umay Yayınları.

Bayram, İ. (2009), *Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Yunanistan Devleti'nin Kurulmasında İngiltere'nin Rolü* (Yüksek Lisans Tezi), Erişim Adresi: https://www.academia.edu/2259576/OSMANLI_AR%C5%9E%C4%B0V_BELGELER%C4%B0NE_G%C3%96RE_YUNAN%C4%B0STAN_DEVLET%C4%B0N%C4%B0N_KURULMASINDA_%C4%B0NG%C4%B0LTEREN%C4%B0N_ROL%C3%9C

Beydilli, K. (2003), Mahmud II, *İslam Ansiklopedisi*, C. XXVII, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 352-357.

Busch, B. C. (1976), *Mudros to Lausanne: Britain's Frontier in West Asia, 1918-1923*, New York: State University of New York Press.

Carr. H. E. (1946), *The Twenty Years' Crisis 1919-1939*, London: Macmillan.

Cezar, M. (2010), *Mufassal Osmanlı Tarihi (1. Cilt)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Christensen, T. J. ve Snyder, J. (1990), Chain Gangs and Passed Bucks: Predicting Alliance Patterns in Multipolarity, *International Organization*, 44(2), s.137-168.

Clark, C. (2013), *The Sleepwalkers: How Europe Went to War in 1914*, London: Penguin Books.

Clogg, R. (1997), *A Concise History of Greece*, Cambridge: Cambridge University Press.

Çalışkan, Ü. (2006), Türk Kurtuluş Savaşında Sovyet Rusya'nın Mali ve

Askeri Yardımları, *Karadeniz Araştırmaları*, 9, s.35-54.

Çavdaroğlu, H. A. (2011), *Öncesi ve Sonrası ile Lozan*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Çetintaş, C. (2019) *Kurtuluş Savaşı'nın Direniş Yılı 1921*, TBMM Tutanakları Yıllığı: 2.

Çukurova, B. (1987), 15 Mayıs 1919 İzmir'de Yunan Mezalimi, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 3(8), s. 461-471.

Davies, N. (2001), *The Heart of Europe: The Past in Poland's Present*, New York: Oxford University Press.

Deringil, S. (2014), *Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Elrod, R. B. (1976), The Concert of Europe: A Fresh Look at an International System, World Politics, 28 (2), s. 159-174.

Ferguson, N. (2006), *The War of the World: Twentieth-Century Conflict and the Descent of the West*, London: Penguin.

Fırat, M. (2009), Yunanistan'la İlişkiler, B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt-1: 1919-1980)*, s.178-193, 325-356, 576-615, İstanbul: İletişim Yayınları.

Frary, L. (2015), *Russia and the Making of Modern Greek Identity, 1821–1844*, Oxford: Oxford University Press.

Gökay, B. (1997), *A Clash of Empires: Turkey Between Russian Bolshevism and British Imperialism 1918–1923*, London: Tauris Academic Studies.

Graebner, A. N ve Edward, B. M. (2011), *The Versailles Treaty and Its Legacy: The Failure of the Wilsonian Vision*, Cambridge: Cambridge University Press.

Güven, G. (2012), *Milli Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa'nın Yabancılarla Temas ve Görüşmeleri* (Askeri, Siyasi Temsilci ve Gazeteciler), Konya: Eğitim Yayınevi.

Hale, W. (2013), *Turkish Foreign Policy Since 1774*, London: Routledge.

Halil, İ. (2013), *Kuruluş ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı: Devlet, Kanun ve Diplomasi*, İstanbul: Timaş Yayınları.

Halliday, F. (2005), *Middle East in International Relations: Power, Politics, Ideology*, Cambridge: Cambridge University Press.

Heraclides, A. (2010), *The Greek-Turkish Conflict in the Aegean: Imagined Enemies*, London: Palgrave Macmillan.

Heraclides, A. (2011), The Cyprus Gordian Knot: An Intractable Ethnic Conflict, *Nationalism and Ethnic Politics*, 17, s. 117-139.

Heraclides, A. ve Dialla, A. (2015), *Humanitarian Intervention in the Long Nineteenth Century: Setting the Precedent*, Manchester: Manchester University Press.

Hobsbawm, E. (1996), *The Age of Revolution 1789-1848*. New York: Vintage Books.

Holland, R. ve Markides, D. (2006), *The British and the Hellenes: Struggles for Mastery in the Eastern Mediterranean 1850–1960*, Oxford: Oxford University Press.

Ikenberry, J. G. (2009), Woodrow Wilson, the Bush Administration, and the Future of Liberal Internationalism, J. G. Ikenberry, T. J. Knock, A. Slaughter ve T. Smith (Ed.), *The Crisis of American Foreign Policy*, s.1-24, Princeton: Princeton University Press.

Judt, T. (2005), *Postwar: A History of Europe Since 1945*, New York: The Penguin Press.

Kalyvas, N. S. (2015), *Modern Greece: What Everyone Needs to Know*, Oxford: Oxford University Press.

Kameli, H. ve Erdem, U. (2011), II Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'nin Yunanistan'a Kurtuluş ve Dumlupınar Vapurları ile Gönderdiği İnsani Yardımlar, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED],* 46, s.205-236.

Karal, E. Z. (2011), *Osmanlı Tarihi (V. Cilt): Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*, 9. bs., Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Karpat, K. (2010), *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, İstanbul: Timaş Yayınları.

Karpat, K. (2011), *Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*, İstanbul. Timaş Yayınları.

Karpat, K. (2012), *Türk Dış Politikası Tarihi*, İstanbul. Timaş Yayınları.

Koç, N. (2018), II. Dünya Savaşı'nda Alman İşgali Altındaki Ülkelere Türkiye Üzerinden Yapılan Yardımlar, *Bilig*, 84, s. 95-21.

Koçak, C. (2007), *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)-Cilt 2*, 3. bs., İstanbul: İletişim Yayınları.

Kostas I., (2005), Greece's Turkish Dilemmas: There and Back Again …, *Southeast Europe and Black Sea Studies*, 5 (3), s. 379-394.

Kurtcephe, İ. ve Beden, A. (2015), *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, 5. bs., Konya: Eğitim Yayınevi.

Lewis, B. (1968), *The Emergence of Modern Turkey*, 2. bs., London: Oxford University Press.

Macar, E. (2009), *İşte Geliyor Kurtuluş: Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'nda Yunanistan'a Yardımları 1940-1942*, İzmir: İzmir Ticaret Odası Kültür Sanat Tarihi Yayınları.

Macmillan, M. (2001), *Paris 1919: Six Months That Changed the World*, New York: Random House.

Mak, G. (2008), *In Europe: Travels Through the Twentieth Century*, London: Vintage Books.

Milas, H. (2009), Perceptions of Conflict: Greeks and Turks in Each Other's Mirrors, O. Anastasakis, K. A. Nicolaidis ve K. Öktem (Ed.), *In the Long Shadow of Europe: Greeks and Turks in the Era of Postnationalism,* s.95-115, Leiden: Martinus Nijhoff Publishers.

Millman, B. (1995), Turkish Foreign and Strategic Policy 1934-42, *Middle Eastern Studies,* 31(3), s.483-508.

Moustakis, F. (2003), *The Greek-Turkish Relationship and NATO,* London: Frank & Cass.

Mumcu, C. (2008), Türkiye'nin Savaş Dışı Kalma Çabaları ve Müttefiklerin Tutumu, H. Çakmak (Ed.) *Türk Dış Politikası 1919-2008*, s. 357-365, Ankara: Barış Platin Kitap,

Okman, C. (2012), Türk Dış Politikası – Trendler, Çerçeveler ve Uygulama Süreçleri Üzerine Genellemeler (1815-2009), G. S. Ayman (Ed.), *Mekan, Kimlik ve Dış Politika*, s.265-322, İstanbul: Yalın Yayıncılık.

Oran, B. (2009), Dönemin Bilançosu, B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt-1: 1919-1980)*. s.241-257, s. 387-398, İstanbul: İletişim Yayınları.

Ortaylı, İ. (1987), *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: Hil Yayınları.

Ortaylı, İ. (2013), *Yakın Tarihin Gerçekleri: Osmanlı'nın Çöküşünden Küllerinden Doğan Cumhuriyete,* İstanbul: Timaş Yayınları.

Öniş Z. ve Yılmaz Ş. (2008), Greek-Turkish Rapprochement: Rhetoric or Reality?, *Political Science Quarterly*, 123 (1) s. 123-149.

Özçelik, M. (2010), İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29 (2), s. 253-269.

Özdal, B. (2016), The Postures and Theses of the Parties Involved in the Cyprus Problem Within the Period Until 1974, *İGÜSBD*, 3 (1), s. 23-49.

Özman, A. (1988), Lozan Andlaşmalarında Ege Adalarının Hukuki Statüsü, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(3-4), s.197-206.

Özsoy, O. (2007), *Saltanattan Cumhuriyete Kurtuluş Savaşı: Olaylar-Belgeler-Gerçekler*, İstanbul: Timaş Yayınları.

Salahi S. (2008 (a)), *Mustafa Kemal Atatürk ve Kurtuluş Savaşı (Yeni Belgerlerle) 1918-1923 (II. Cilt)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Salahi S. (2008 (b)), *Mustafa Kemal Atatürk ve Kurtuluş Savaşı (Yeni Belgerlerle) 1918-1923 (III. Cilt)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Sander, O. (1987), *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü: Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir İnceleme*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Sander, O. (1982), Türk Dış Politikasında Sürekliliğin Nedenleri, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 37 (3-4), s. 105-124.

Saunders, M. R. (1998), *In Search of Woodrow Wilson: Beliefs and Behaviour*, London: Grennwood Press.

Schweller, R. L. (1998), *Deadly Imbalances: Tripolarity and Hitler's Strategy of World Conquest*, New York: Columbia University Press.

Schweller, L. R. (2006), *Unanswered Threats: Political Constraints on the Balance of Power*, Princeton: Princeton University Press.

Sönmezoğlu, F. (2006), *İkinci Dünya Savaşından Günümüze Türk Dış Politikası*, İstanbul: Der Yayınları.

Sönmezoğlu, F. (2011), *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası*, İstanbul: Der Yayınları.

Stackelberg, R. (2007), *The Routledge Companion to Nazi Germany*, London: Routledge.

Stockings, C. ve Hancock, E. (2013), *Swastika over the Acropolis: Re-interpreting the Nazi Invasion of Greece in World War II*, Leiden: Brill.

Turan, M. ve Gürbüz, M. (2006), Yunan Bağımsızlık Düşüncesinin Tarihi Temelleri ve Tripoliçe Katliamı, *Uluslararası Suçlar ve Tarihi*, 1, s. 9-43.

Türkmen, İ. (2017), Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası, S. Kekevi, Y. E. Tekinsoy ve İ. Türkmen (Ed.), *Türk Dış Politikası (1830-1989)*, s. 361-418, Ankara: Berikan Yayınevi.

Türkmen, Z. (2001), Girit Adasını Osmanlı İdaresinden Ayırma Çabaları: Yunan İsyanını Takip Eden Dönemdeki Gelişmeler (1821-1869), *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 12, s.219-244.

Tziampiris, A, (2004), Greece and the Balkans in the Twentieth Century, F. Bellou, T. A. Couloumbis ve T. C. Kariotis (Ed.), *Greece in the Twentieth Century*, s. 136-151, London: Frank Cass.

Uçarol, R. (2013), *Siyasi Tarih (1789-2012)*, 9. bs., İstanbul: Der Yayınları.

Utkun, C. (2018), İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'den Yunanistan'a Yapılan İnsani Yardım Faaliyetleri, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (2), s. 199-219.

Wohlforth, C. W. (2009), Unipolarity, Status Competition, and Great Power War, J. G. Ikenberry, M. Mastanduno ve W. C. Wohlforth (Ed.), *International Relations Theory and the Consequences of Unipolarity*, s.33-67, Cambridge: Cambridge University Press.

Yazıcı, N. (2011), *Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti İnkilap Tarihi*, İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları.

Yılmaz, M. S. (2017), Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası, S. Kekevi, Y. E. Tekinsoy ve İ. Türkmen (Ed.), *Türk Dış Politikası (1830-1989)*, s.419-468, Ankara: Berikan Yayınevi.

Yılmaz, T. (2008), Balkanlar ile İlişkiler, H. Çakmak (Ed.) *Türk Dış Politikası 1919-2008*, s. 199-206, Ankara: Barış Platin Kitap.

Zinkeisen, J. W. (2011), *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (Cilt-1)*, Çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul: Yeditepe.